

Lunds Universitet
Institutionen för arkeologi och antikens historia
Magisteruppsats i arkeologi höstterminen 2005
Handledare: Birgitta Hårdh
Seminarieledare: Bodil Petersson
Seminariet datum: 9-11 januari 2006

Det vikingatida Ladbyskeppet och graven i Mammen belysta av samtida skriftliga källor.



Markus Lehtonen

Omslagsbild; Jellingestenen som Harald Blåtand lät resa till minne över sina föräldrar cirka 980, under Kristusfiguren med gloria runraden ”...*auk tani karthi kristna*” (och gjorde danerna kristna).

Abstrakt

I denna uppsats har jag med hjälp av en komparativ och hypotetiskt-deduktiv metod diskuterat källäget mellan skriftlig och materiell kultur under vikingatiden. Som avgränsande exempel har jag valt de skriftliga källorna *Vita Ansgari* från 800-talet samt Adam av Bremens *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* från 1000-talet. Som arkeologiskt material har jag valt fynden av en skeppsgrav i Ladby, samt en kammargrav i Mammen i Danmark. Syftet med uppsatsen var att se om källorna såsom de speglades i den materiella respektive skriftliga kulturen kontrasterade eller samspelade med varandra, resultatet av min studie var att källorna samspelade med varandra.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 <i>Studieobjekt, syfte och avgränsning.....</i>	<i>1</i>

1.1.1	<i>Frågeställningar</i>	2
1.1.2	<i>Hypoteser</i>	2
1.1.3	<i>Metod</i>	3
1.1.4	<i>Definition av materiell och skriftlig kultur</i>	4
1.2	<i>Teoretiskt ramverk</i>	4
1.2.1	<i>Praktisk tillämpning av teorin på denna uppsats</i>	4
1.3	<i>Källkritik</i>	4
1.3.1	<i>Källkritik angående materiell kultur</i>	4
1.3.2	<i>Källkritik angående skriftlig kultur</i>	5
1.4	<i>Forskningshistorik</i>	5
1.4.1	<i>Litteratur om de skriftliga källorna</i>	5
1.4.2	<i>Litteratur om det arkeologiska materialet</i>	6
1.4.3	<i>Litteratur om materiell och skriftlig kultur</i>	6
2.	Vikingatiden	
2.1	<i>Den fragmentariska vikingatiden</i>	7
2.2	<i>Småkonungar och stormän</i>	8
3.	Analys av det arkeologiska materialet	
3.1	<i>Kort introduktion av Ladbyskeppet</i>	9
3.2	<i>Analys av den materiella kulturen kring Ladbyskeppet</i>	9
3.2.1	<i>Utgrävningen</i>	9
3.2.2	<i>Skeppet</i>	10
3.2.3	<i>Gravsättningen</i>	12
3.2.4	<i>Gravgods</i>	14
3.3	<i>Kort introduktion av graven i Mammen</i>	17
3.4	<i>Analys av den materiella kulturen kring graven i Mammen</i>	17
3.4.1	<i>Utgrävningen</i>	17
3.4.2	<i>Graven</i>	18
3.4.3	<i>Gravgods</i>	19
3.4.4	<i>Mannen i graven</i>	22
3.5	<i>Vad säger den materiella kulturen?</i>	24
4.	Analys av de skriftliga källorna	27
4.1	<i>Kort introduktion om Ansgar samt Vita Ansgari</i>	27
4.2	<i>Analys av Vita Ansgari</i>	27
4.2.1	<i>Ansgar och Rimbert</i>	27
4.2.2	<i>Ansgar som missionär</i>	27
4.3	<i>Kort introduktion om Adam av Bremen samt hans verk</i>	30
4.4	<i>Analys av Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum</i>	31
4.5	<i>Vad säger den skriftliga kulturen?</i>	34
5.	Komparation	35
6.	Sammanfattande diskussion	37
7.	Litteraturförteckning	39
7.1	<i>Tryckta källor</i>	39
7.2	<i>Bildförteckning</i>	42

1. Inledning

Idag kan den breda allmänheten som läser om vikingatiden i historieböckerna förhålla sig till denna epok med en början och ett slut, där början är plundrandet av klostret i Lindisfarne år 793, och slutet är slaget vid Hastings år 1066. Givetvis är denna uppdelning ett påfund av den moderna människan och en person som levde i Sydsandinavien tusen år efter Kristi födelse skulle antagligen inte känna igen sig. Denna person skulle säkerligen inte heller hålla med om att övergångsskedet var dramatiskt och snabbt i form av ett paradigmskifte enligt Thomas Kuhns teori vilket man skulle kunna lockas att tro (Olsen 1997: 24f).

På Jellingestenen påstås det att Harald Blåtand (död år 985) förutom att vinna åt sig hela Danmark och Norge dessutom kristnade danerna (Roesdahl 1994: 80f). Med detta började den danska medeltiden (Blom 1999: 6). Men det är föga troligt att kristnandet lät sig göras annat än officiellt under Blåtands levnadsår och med endast en bakomliggande religiös avsikt. Istället kom hedendomen och kristendomen att existera sida vid sida under en avsevärd tidsperiod. Åtminstone från början av 800-talet fanns det personer i Skandinavien som bekant sig till kristendomen, nordbor hade börjat gå över till kristendomen i en mindre skala, och efter medeltidens intåg enligt vår nutida tideräkning levde de hedniska gudarna kvar ännu en tid vilket bland annat kan utläsas i de medeltida landskapslagarna, där man ansåg det nödvändigt att uttala ett förbud mot avgudadyrkan.

Denna period då det gamla och det nya levde kvar sida vid sida avspeglar sig även i den materiella kulturen där tidigare nämnda Jellingesten är ett praktexempel på detta, då runstenen kan användas som ett illustrativt exempel på både det gamla och det nya.

De skriftliga källor vi känner till idag som skrevs under vikingatid och tidig medeltid och som berör Skandinavien och dess människor är fåtaliga. Även om dessa skriftliga källor inte är idealiska då de är starkt tendentiösa, är de ändå ovärderliga för vår förståelse av vår historia. Den bild av vår historia man får av denna skriftliga produktion kan man ställa mot den materiella kultur, som ständigt blir mer komplex i takt med att nya arkeologiska fynd görs samt med tillkomsten av nya vetenskapliga teorier och tolkningar.

Detta gränsland mellan den materiella och skriftliga kulturen är dock inte helt oproblematiskt då dagens akademiska system gör en åtskillnad på experten på artefakter och tolkande av dessa, arkeologen, och experten på de skriftliga källorna, historikern (Andrén 1997: 113). Denna expertis i respektive fält ligger i sin tur som grund till de tolkningar av vår forntid som har gjorts av diverse forskare, som har varit påverkade av sitt forskningshabitus. Den historiska arkeologen Anders Andrén argumenterar i sin bok *Mellan ting och text* för att den materiella respektive skriftliga kulturen inte alltid överrensstämmer med varandra (Andrén 1997: 14). Det är denna problematik som ligger till grund för problemformuleringen i denna uppsats.

1.1 Studieobjekt, syfte och avgränsning

Syftet med denna uppsats är undersöka om den materiella kulturen överrensstämmer eller kontrasterar med den skriftliga kulturen i fyra specifika studieobjekt, varav två är arkeologiska fynd samt två är skriftliga källor, och anledningen till varför jag finner detta vara av intresse är för att få en möjlighet att diskutera källäget.

Då de skriftliga källorna under vikingatid är fåtaliga har jag valt ut två kända verk, *Vita Ansgari* (härefter i uppsatsen endast kallad *Vitan*) som skrevs av missionären och ärkebiskop Ansgars elev och efterträdare Rimbart, samt Adam av Bremens skildring av förhållandena i norra Europa i *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (härefter i uppsatsen endast kallad *Gestan*). Anledningen till att jag har valt dessa två källor beror på att de avhandlar förhållandena i norra Europa, men även för att de har en tyngdpunkt på religionsskiftet i Skandinavien.

Min avsikt i uppsatsen är att jämföra den bild jag får av dessa skriftliga källor med den bild som har givits av den materiella kulturen i utgrävningarna kring det danska Ladbyskeppet samt Mammengraven. Anledningen till att jag valt dessa som studieobjekt och för att

representera den materiella kulturen är för att de dels ligger i ungefär samma tid som den skriftliga produktionen, samt är väldokumenterade. Dessa val är även att anse som en avgränsning på grund av att utrymmes- och tidsbegränsningar begränsar mig från att undersöka en större mängd studieobjekt med den samtida skriftliga kulturen.

Tyngdpunkten i uppsatsen ligger på det arkeologiska materialet, och jag kommer att använda de skriftliga källorna för att belysa de arkeologiska objekten. Med detta menar jag specifikt att då det är en uppsats i arkeologi, kommer analyskapitlet att ha sin tyngdpunkt på Ladbyskeppet och graven i Mammen.

En stor och viktig avgränsning har jag gjort i min analys då jag har valt att fokusera på maktsymboliken i de valda källorna, samt på religionsskiftet, se vidare metodkapitlet för precisering av hur jag kommer att tillämpa denna avgränsning i uppsatsen.

1.1.1 Frågeställningar

Den fråga jag har valt att fokusera kring, och som är min primära frågeställning är den som låg till grund för själva syftet med denna uppsats. Notera dock, att även om mina formuleringar nedan är utsvävande ska frågorna ses mot bakgrund av det material jag har valt att analysera:

- Kontrasterar eller samspelar den materiella kulturen med den skriftliga kulturen?

Utifrån ovanstående har jag valt att formulera ytterligare tre frågeställningar, som är att avse som underfrågor till den primära frågeställningen, och som främst är till för att med hjälp av min metod samt valda teori, stimulera diskussionen kring källäget:

- Går det att utifrån arkeologisk empiri att verifiera den bild av vikingatidens Sydskandinavien som ges i de skriftliga källorna?
- Kan man utifrån de skriftliga källorna förklara symbolik i gravsättningen av Ladbyskeppet samt Mammenmannen?
- Kan man i tolkningen utesluta endera den skriftliga eller materiella kulturen?

1.1.2 Hypoteser

Förutom ovanstående frågeställningar som jag söker ett svar på, kommer jag att i uppsatsen använda mig av hypoteser, dessas uppgift är främst att stimulera diskussionen kring källäget. Hypoteserna grundar sig på min förförståelse, ett begrepp som i detta sammanhang betyder vad jag tror. Hypoteserna som de är ställda är därför att betrakta som ledande.

Vanligt förekommande när man arbetar med den hypotetiskt-deduktiva metoden är att det är lätt att falsifiera men svårt att verifiera sina hypoteser. Dessa erfarenheter har inspirerat filosofen Karl Popper till att mena att man bör formulera så många hypoteser som möjligt, och att de gärna ska vara djärva. Man ska sedan falsifiera dessa och den hypotes man misslyckas med att verifiera utnämns till en provisorisk sanning, ty man kan enligt Popper inte verifiera en hypotes (Thurén 1991: 61). Karl Popper argumenterar även mot användandet av hjälphypoteser enbart för att få bukt med en anomal, för att därmed kunna rädda sin teori, så kallade amöbeteorier som med hjälphypoteserna förändras och överlever alla försök till falsifiering (Thurén 1991: 63). För att undvika att hamna i amöbaträsket kommer jag att försöka vara så tydlig som möjligt vid formuleringen av mina hypoteser.

Jag kommer att föra en diskussion utifrån ett antagande, en allmän hypotes, där jag menar att den materiella och skriftliga kulturen i mina studieobjekt i stort sett kontrasterar mot varandra. Detta tror jag därför att de kristna Gudsmännen Rimbert samt Adam av Bremen båda hade en klar målsättning och ett syfte med sitt skrivande, det vill säga att de skrev en Vita (levnadshistoria) respektive en Gesta (kyrkohistoria), medan den materiella kulturen kring Ladbyskeppet samt Mammengraven mer representerar den världsliga makten.

Hypoteser knutna till de sekundära frågeställningarna är som följer;

- Med arkeologisk empiri kan bilden som ges i de skriftliga källorna verifieras.
- Symbolik i gravsättningen kan förklaras utifrån de skriftliga källorna.
- Uteslutande av endera materiell eller skriftlig kultur är möjlig för att uppnå en tolkning.

1.1.3 Metod

Då jag har valt att avgränsa mina studieobjekt blir min diskussion kvalitativ snarare än kvantitativ. Därför blir mitt val av metod samt teori än viktigare. Eftersom jag har två skilda material, de materiella samt skriftliga studieobjekten i min uppsats som jag ställer mot varandra blir metoden oundvikligen komparativ. Komparation är ett grundläggande vetenskapligt arbetssätt och historia kan knappast skrivas utan att man gör jämförelser mellan olika förhållanden och perioder (Dahlgren 1996: 195). I synnerhet med tanke på min primära frågeställning, är en komparativ metod användbar för att finna skillnader som kan kontrasteras mot varandra. I uppsatsen avser jag att använda mig av den komparativa metoden på två plan. Efter genomgången av mina två valda arkeologiska studieobjekt sker en första komparation för att få fram en bild av den materiella kulturen i mina valda studieobjekt, en liknande komparation sker efter analysen av mina två skriftliga studieobjekt för att få fram en bild av den skriftliga kulturen. I det följande komparationskapitlet sker sedan komparationen mellan den materiella- respektive skriftliga kulturen.

Jag kommer att förutom den komparativa metoden att i min uppsats använda mig av den hypotetiskt-deduktiva metoden. Denna innebär att man ställer upp ett antal premisser (hypoteser) som man genom falsifiering testar, den deduktiva slutledningen, och till slut undersöker man om premisserna överensstämmer med verkligheten. Motsatsen till denna metod är den induktiva metoden som även den förekommer inom arkeologin, och har ett tillvägagångssätt som snarast är raka motsatsen till den hypotetiskt-deduktiva metoden. Induktion innebär att man drar allmänna, generella, slutsatser utifrån empiriska fakta (Thurén 1991: 19). Jag anser till en viss del att både den hypotetiskt-deduktiva, samt den induktiva metoden är användbar i den här uppsatsen, men jag vill poängtera anledningen till att valet faller på den förstnämnda. Även om jag inte är ute efter att omtolka materialet, känner jag att "empiriska fakta" är för tunga ord på det material jag har valt att arbeta med, detta gäller både den materiella samt skriftliga kulturen, se även kapitlet om källkritik. Ett induktivt förhållningssätt skulle innebära att jag fick tumma på mitt källkritiska synsätt. Falsifieringen av mina hypoteser kommer att ske i komparationskapitlet som följer på analyserna.

I analyskapitlet av denna uppsats kommer jag att leta efter uttryck i materialet som jag kommer att använda för att svara på min frågeställning. Jag ska här närmare förklara vad jag avser med detta. I första hand kommer jag att i analyskapitlet försöka hitta belägg för mina hypoteser, eller uppgifter som falsifierar hypoteserna, det övergripande målet är att få ett svar på min primära frågeställning. Ett konkret exempel på hur jag ska gå till väga ges om jag tar min andra hypotes som ett exempel. I denna hypotes påstår jag att symbolik i gravsättningen kan förklaras med hjälp av de skriftliga källorna. Exempel på symbolik är gravformen, gravgåvor etc. Kan jag finna stöd för detta i det skriftliga materialet har jag också verifierat hypotesen, motsatsen är att om jag inte hittar stöd i det skriftliga materialet, då är hypotesen falsifierad. Andrén argumenterar för att text ska ses som en teknologisering av det talade språket (Andrén 1997: 152f). Jag vill dock poängtera att jag inte kommer att betrakta de skriftliga källorna som kvarlevor, utan istället att analysera dem som berättande källor.

I analysen av mina valda studieobjekt har jag medvetet valt att koncentrera mig på maktsymbolik samt religionsskiftet. Detta är inte enbart att avse som en avgränsning av praktiska tids- och utrymmesbesparande orsaker, utan även för att lättare kunna hitta relevanta beröringspunkter mellan den materiella och skriftliga kulturen.

1.1.4 Definition av materiell och skriftlig kultur

I denna uppsats har jag valt att använda mig av begreppen materiell respektive skriftlig kultur, vad dessa innebär jag ska jag här närmare förklara. Materiell kultur är ett begrepp som omfattar alla de människoskapade eller människopåverkade dragen i vår fysiska omgivning (Olsen 1999: 172). Denna syn på materiell kultur som en påverkan av mänsklig kreativitet bör

således också appliceras på skriftlig kultur (Moreland 2001: 83). I denna uppsats använder jag dock kultur kombinerat med min analys av mina valda studieobjekt. När de två arkeologiska studieobjekten efter analysen ställs mot varandra i en komparation får jag fram vad jag har valt att kalla en materiell kultur, den skriftliga kulturen får jag fram när jag ställer de skriftliga källorna mot varandra efter analysen.

1.2 Teoretiskt ramverk

En vetenskaplig teoris syfte är att förutom att vara ett ramverk, även att vara ett verktyg för mig som skriver, och ett hjälpmedel för dig som läser. Som mitt verktyg för den här uppsatsen har jag valt ut en teori som appliceras på analysdelen av uppsatsen, när jag går igenom mina valda studieobjekt. Primärt har teorin i min uppsats haft rollen av att vara ett stöd för diskussionen om källäget som följer på analyskapitlet.

1.2.1 Praktisk tillämpning av teorin på denna uppsats.

I uppsatsen kommer jag primärt att arbeta med materialet så som jag beskrev tillvägagångssättet i metodkapitlet. För analyskapitlet kommer jag även att använda mig av en enklare diskursteori. Diskursteorin som den har formulerats av den franska filosofen och idéhistorikern Michel Foucault är ett omfattande begrepp, men i mitt fall där jag använder mig av en enkel variant tänker jag på diskursteorin som ett ”begrepps- och tankesystem”. Med detta menar jag att i analysen av de skriftliga källorna, som jag specifikt avser att använda mig av källorna för att belysa den materiella kulturen, letar jag efter uttryck som är användbara för att få ett svar på mina frågeställningar och hypoteser. Då jag i analysen av studieobjekten medvetet har valt att koncentrera mig på maktsymbolik och religionsskiftet blir detta grunden i min förenklade diskursanalys.

1.3 Källkritik

Då jag i denna uppsats har valt att göra en undersökning mellan materiell och skriftlig kultur kommer jag också att ställas inför en tvärlagd problematik avseende källkritik. För läsvänlighetens skull har jag delat upp min inledande diskussion om detta i två underrubriker. Jag kommer dock att ha en fortsatt diskussion kring källkritiken under uppsatsens hela gång.

1.3.1 Källkritik angående materiell kultur

Det finns ett antal olika källkritiska aspekter på materialet som jag ska diskutera här. Då jag i denna uppsats inte kommer att göra några omtolkningar av materialet, kommer jag få förlita mig på att de tolkningar tidigare forskare har gjort är någorlunda tillförlitliga. På grund av tids- och utrymmesskäl kommer jag dessutom att bli tvingad till att göra ett urval av litteratur.

Som alltid med artefakter har en tolkning gjorts där nutida värderingar påförts materialet. Om Thomas Kuhns paradigmskifteteori beskrivs som en bubbla av våra värderingar, pressas tolkningarna in i bubbla tills bubblan spricker och paradigmskiftet sker, risken är dock att förefaller inte tolkningen först passa in i det rådande paradigmet modifieras tolkningen tills den passar in. Med detta menar jag inte att risken för att en arkeolog skulle tolka ett fyndfragment fel är överväldigande stor även om hon skulle vilja ha det till något annat, snarare ligger risken i den stora bilden när man försöker knyta ihop säcken och få en översikt av en fyndplats samt dess kontext i ett större sammanhang. För den postmoderna historikern är det förflutna som vi känner till det enbart ett fragment av hur det verkligen var, hela verkligheten kommer vi inte åt (Åmark 1993: 24). Jag håller med om detta, vi kommer inte åt hela bilden och vi förstår inte allt, även avseende Ladbyskeppet och graven i Mammen finns det många frågor utan svar vid studier av fyndmaterialet, även om jag inte kommer att göra några omtolkningar av tidigare forskning, kan jag för den skull inte låta bli att tänka kritiskt.

1.3.2 Källkritik angående skriftlig kultur

Författarna till de skriftliga källor jag har valt att arbeta med under denna uppsats, Rimbert samt Adam av Bremen, lämnar en del att önska avseende trovärdigheten i sina verk, det vill säga att man som läsare ofta saknar hänvisningar till där uppgifterna de lämnar kan styrkas eller att alla källor inte är tillgängliga längre. Deras texter är dock på grund av deras ålder unika och har därför också varit föremål för mycket forskning där man valt att fokusera på trovärdigheten i de uppgifter som lämnas, och hur man med hjälp av källorna kan öka kunskapen om vår egen förhistoria.

Syftet med min uppsats är dock inte primärt att diskutera huruvida källorna skulle vara trovärdiga, utan snarare att föra en diskussion kring den bild som ges, och att jämföra denna med den materiella kulturen för att få en diskussion om källäget, därför blir också den eventuella trovärdigheten av en mer sekundär betydelse än om jag skulle ha skrivit en uppsats om till exempel huruvida det fanns mer än ett Birka.

Diskussionen kring källorna kan dock inte helt utelämnas. Det finns tvärtom en ansevärd mängd aspekter att tänka på, däribland äkthetskriteriet, beroendekriteriet samt tendenskriteriet (Thurén 1997).

Ett problem med de skriftliga källorna jag har valt för denna uppsats är att varken Rimberts eller Adam av Bremens originaltext finns kvar. Det som finns kvar är stycken av avskrifter från senare tid som forskarna har fått pussla ihop. Ett problem blir då att man inte vet huruvida de som skrev av texterna, i vissa fall flera sekler efteråt, har rättat till uppgifter de har ansett varit förlegade, och modifierat dessa textstycken till vad som under den tid de skrev, så kallad anakronism (Thurén 1997: 37). De isländska sagorna är till exempel dåliga berättande källor om 900-talets och 1000-talets Skandinavien, men de är intressanta som lämningar från 1200-talets Island, då de skrevs. (Thurén 1997: 89). En liknande problematik kan finnas i en del av uppgifterna i Vitin och Gesten. Detta kräver ett öppet kritiskt sinnelag både av mig som skriver, samt av dig som läser.

1.4 Forskningshistorik

1.4.1 Litteratur om de skriftliga källorna

Då de skriftliga källorna jag har valt båda är unika källor till förståelsen av vår historia, har det också skrivits en oerhörd mängd om dessa verk, både i Sverige och utomlands. Problemet är inte så stort när det gäller att hitta litteratur om äldre skriftliga källor, snarare är problemet att välja ut litteratur som är användbar för att besvara mina frågeställningar och hypoteser.

Översättningen av *Vita Ansgari* till svenska från 1986 som jag har använt mig av, består förutom av översättningen av en stor del kommentarer till texten samt en analys, gjord på originaltexten. Denna bok blir därför ur en forskningshistorisk synpunkt ovärderlig.

I likhet med översättningen av *Vita Ansgari* innehåller översättningen till svenska av Adam av Bremens verk från 1984 en stor del kommentarer, analyser med mera och blir även den ur en forskningshistorisk synpunkt ovärderlig.

Historikern Henrik Jansson disputerade 1998 med sin avhandling; *Templum Nobilissimum: Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075* där han bland annat använder Uppsalatemplet för att argumentera för att Adams Gesta i stort kan ses som ett debattinlägg i en intern strid om den kyrkliga makten över Norden, och att han beskrev Uppsalatemplet i allmänhet, och de hedniska kulterna där i synnerhet för att kunna legitimera Hamburg-Bremenstiftets anspråk som ärkebiskopssäte för Norden.

1.4.2 Litteratur om det arkeologiska materialet

För det arkeologiska materialet är problemet med ett överflöd av litteratur inte lika överväldigande, utan här kommer jag att för Ladbyskeppet respektive Mammenmannen att använda mig av de publikationer som har gjorts om respektive fynd.

Den publikation om Ladbyskeppet som jag har använt mig av är; *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age* från 2001 av Anne C. Sørensen. Denna publikation innehåller informationen från tidigare publikationer rörande Ladbyskeppet. Jag har valt att använda mig av denna publikation och utesluttat de äldre publikationerna på grund av deras ålder, samt att de i mångt och mycket inte innehåller samma information som publikationen från 2001, där nya rekonstruktionsförslag med stöd i andra arkeologiska fynd, nya undersökningar av Ladbyskeppet etc. har kommit att förändra många av de uppgifter som har publicerats tidigare.

I likhet med Ladbyskeppet har jag för graven i Mammen i huvudsak valt att fokusera kring en publikation; *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid* från 1991 med Mette Iversen som redaktör. Förutom att behandla själva fyndet finns det i publikationen dessutom ett stort antal artiklar från ett symposium 1987 från olika forskare, symposiumet hölls efter den andra utgrävningen av gravhögen 1986. Trots att publikationen i skrivande stund har ett par år på nacken är den ändå ansedd som ett standardverk för graven i Mammen, och innehåller dessutom resultaten från den andra och senaste utgrävningen av graven, som har varit viktig för forskningen kring den gravlagda.

1.4.3 Litteratur om materiell och skriftlig kultur

Brytningspunkten mellan materiell och skriftlig kultur är en omfattande vetenskap i den historiska arkeologin, där man främst försöker kombinera den information man kan få fram av de två skilda källtyperna och det finns en riklig mängd litteratur som behandlar detta. Då jag i denna uppsats har valt att fokusera kring, och avgränsa mig till tiden kring religionsskiftet med fokus på vikingatid snarare än tidig medeltid blir även andelen litteratur mer mager. I denna uppsats avser jag främst att använda mig av litteratur som behandlar materiell och skriftlig kultur som ett stöd till min analys.

Den historiska arkeologen Anders Andrén diskuterar i sin bok *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna* från 1997, som främst är tänkt som en introduktion för nya studenter, främst de möjligheter historisk arkeologi har genom kombinationen av de två vetenskaperna. Men Andrén nämner även fallgroparna, problematiken när materiell och skriftlig kultur inte samspelar då text som en teknologisering av språket är ett annat typ av medium än det arkeologiska materialet, således kan en resultatet av en analys bli två skilda svar. Denna problematik är som tidigare nämnts den som låg till grund för problemformuleringen i denna uppsats.

John Moreland för i *Archaeology and Text* (2001) en likartad diskussion om de två vetenskaperna och deras användningsområde tillsammans inom arkeologin.

Matthew Johnson argumenterar i *Archaeological Theory. An introduction* (1999) även han för att skriftliga källor och arkeologiskt material kan samspela och kontrastera med varandra, vilket han visar genom en fallstudie av ett medeltida slott.

2. Vikingatiden

2.1 Den fragmentariska vikingatiden

Att det förflutna för oss idag enbart är ett litet fragment av hur det var, framträder tydligt i post-strukturalistiska tankegångar och även om jag hade haft betydligt mer tid och utrymme till mitt förfogande och hade valt att undersöka ett större antal objekt hade bilden ändå blivit fragmentarisk och likriktad. Idag har debatten om vikingatid kommit att beröra i vilken utsträckning man kan använda sig av uttrycket vikingar överhuvudtaget, i synnerhet för arkeologen Fredrik Svanberg i sin doktorsavhandling *Decolonizing the Viking age* upp argument för att begreppet i sin helhet ska ses som en nationalromantisk konstruktion

(Svanberg 2003: 202f). I skenet av detta vill jag därför påpeka att jag enbart tänker på vikingatid för denna uppsats som en periodindelning.

I det material jag har valt som studieobjekt saknas det mycket, och i synnerhet är avsaknaden av kvinnor och barn slående. Historieskrivning har traditionellt fokuserat på politiska skeenden och dess aktörer, kungar och deras krig och de studieobjekt jag har valt ut för denna uppsats gör att även denna uppsats kommer att gå i samma spår. Dels har onekligen nämnda kungar påverkat historien men det har också varit ett tacksamt sätt att skriva historia, då källor inte har saknats. Avseende kvinnor, trälarna och barn under vikingatiden är källäget inte lika ljust vilket delvis kan förklara avsaknaden, men inte ursäkta den. Min avsikt med denna uppsats är inte att diskutera den omdebatterade frågan om huruvida till exempel kvinnor var jämställda med män under vikingatiden, istället konstaterar jag att kvinnor, trälarna och barn är fåtaliga i källorna.

John Moreland diskuterar i *Archaeology and Text* hur detta har påverkat forskningen och i synnerhet skildringen av "the people without history" (2001: 77ff). Moreland argumenterar för att man inom vetenskaperna bör upphäva fixeringen vid texter och artefakter som bevis, och istället fokusera på hur ord och saker användes och manipulerades i det förgångna, detta för att lyfta upp de grå historielösa, och socialt marginaliserade massornas historia.

Att de vikingatida samhällena hade en stor grupp människor som inte framträder på samma sätt i gravmaterial, nutida publikationer och så vidare som till exempel i de studieobjekt jag har valt för denna uppsats, blir ett problem i det avseendet att om man ska studera symbolik, måste man ha något att jämföra med, och en komparation måste ske mellan relevanta studieobjekt, eller för att använda en annan liknelse; man kan inte vara hedning om det inte finns någon annan religion. Att jag har valt två unika arkeologiska objekt är problematiskt då jag saknar direkta motsvarigheter från det dåvarande övre skiktet i samhället, men problemet kan även ses i ett större perspektiv. En diskussion kring symbolik i till exempel graven i Mammen blir problematisk, då en jämförelse med de stora grå massorna som kan förklara symboliken från ett socioekonomiskt perspektiv inte är möjlig. Detta är ett tydligt exempel på hur historien kan, och kommer att framträda som ett fragment av det förflutna.

I denna uppsats har jag valt två studieobjekt som med största sannolikhet har två män begravda, i de skriftliga källorna är även där mansdominansen total. Även i denna uppsats slutledning kommer således kvinnornas roll i det vikingatida samhället att fullständigt hamna i skymundan. Att kvinnorna till en viss del, och trälarna till fullo saknar en egen röst i historien är problematiskt, då alla uppgifter om dem kommer från utomstående.

Trälarna som ett exempel är en komplex och svårgripbar grupp (Roesdahl 1991: 53f; Foote & Wilson 1980: 65ff; Hagerman 1996: 28f). Trälarnas arbetsuppgifter torde främst ha rört sig kring slitsamt och tungt, manuellt och monotont arbete, exempelvis gödselmockande och dikesgrävning för de manliga trälarna. En fråga som är omöjlig att svara på, men som ändå måste ställas i detta sammanhang är; Kanske arbetade trälarna vid gravsättningen av Ladbyskeppet och graven i Mammen?

2.2 Småkonungar och stormän

Ny forskning har reviderat bilden av vad "fria män" innebar under vikingatiden, bilden har gått från den nationalromantiska föreställningen att den vikingatida bonden skulle ha varit en fri och stolt odalbonde, till att statusen som fri man sannolikt var kopplad till en viss förmögenhet (Foote & Wilson 1980: 79ff). Stormännen var inte bara maktfaktorer i tinget i det vikingatida Danmark där kungen var tvingad att förlita sig på stormännens stöd, utan är även av en stor relevans för denna uppsats då jag har valt två gravar som onekligen hör hemma i det övre socioekonomiska skiktet. Stormännen uppträdde som medlemmar av ett socioekonomiskt skikt som byggde upp lokala maktpositioner i regionen, och de associerades ofta med grupper som säkerligen inte talade nordiska språk, men som hade liknande sociala och ekonomiska roller, till exempel östslaviska stormän (Harrison 1999: 48).

Med kristendomens införande i Danmark, officiellt från 960-talet av Harald Blåtand, skedde inte bara en förskjutning av tron utan även av maktpositionerna, då ett enande inåt innebar att allt mer makt hamnade i händerna hos den person som stod att leda riket, Harald Blåtand, som genom sin nyvunna auktoritet kunde införa ett beskattningssystem för befolkning och handel (Roesdahl 1991: 74). Det är i synnerhet denna maktförskjutning med riktning mot en tidig statsbildning man avser när man betänker den politiska vinst som fanns som en bakomliggande orsak till ett kristnande av Danmark.

Att Harald Blåtand på Jellingestenen stolt låter utropa att det var han som lät kristna danerna innebär förstås inte att förändringen skedde över en natt, tvärtom kom maktsstriderna mellan stormännen att fortsätta långt efter hand död 986 i ett inbördeskrig där hans son Sven Tveskägg stod på andra sidan. Maktsstriderna påvisar även att den maktposition stormännen hade var stark, och att de inte utan vidare var beredda att ge upp denna.



Bild 1. Bilden avser att illustrera mina två valda arkeologiska studieobjekts närhet till jylländska Jelling, samt till staden Ribe.

3. Analys av det arkeologiska materialet

3.1 Kort introduktion av Ladbyskeppet

Ladbyskeppet i norra Fyn i Danmark upptäcktes 1934 av en amatörarkeolog som undersökte en gravhög. Ladbyskeppet är idag unikt i det avseendet att man än idag kan studera avtrycket av skeppet i marken på sin ursprungliga plats, då avtrycket är skyddat av en betongkonstruktion i museiform (Sørensen 2001: 172ff).

Skeppet var en grav för en person som hade begravts tillsammans med rika gravgåvor, förmodligen under början av 900-talet. Vem var då denna person, och varför hade han fått med sig rika gravgåvor, i vad som dessutom förefaller vara en unik grav?

Mycket pekar på att mannen hade ett stort inflytande på sin samtid och var en mäktig storman. Graven har plundrats någon gång i historien, det är oklart när men det borde ha skett

inte alltför lång tid efter själva begravningen, möjligtvis av en lokal storman som på det sättet ville visa sin makt. Alternativt har personen återbegravts. I samband med ett intrång i graven i samband med plundring eller återbegravning tror man att en avsevärd mängd gravgåvor har försvunnit. I allmänhet är avsaknaden av vapen i graven uppseendeväckande för en vikingatida grav, i synnerhet saknas svärd. Det har därför argumenterats för att dessa har förts bort av de som plundrade graven (Ibid).

3.2 Analys av den arkeologiska kulturen kring Ladbyskeppet

Som tidigare nämnts är avsikten i min uppsats att utgå från det arkeologiska materialet, och därför ska jag här grundligt gå igenom publikationen av Ladbyskeppet och lyfta fram de delar som jag anser vara relevanta för att kunna besvara min primära frågeställning.

3.2.1 Utgrävningen

Det finns två primära källor som beskriver utgrävningarna av Ladbyskeppet och dess gång. Amatörarkeologen Poul Helweg Mikkelsen som var personen som hittade Ladbyskeppet 1934 medan han undersökte en gravhög, deltog själv i utgrävningarna av Ladbyskeppet och förde dagbok under dess gång. Nationalmuseet i Köpenhamn tillförordnande konservatorn Gustav Rosenberg som ansvarig för utgrävningen, Rosenberg förde utgrävningsjournaler, och tillsammans kompletterar Mikkelsens och Rosenborgs källor varandra väl för att ge en helhetsbild (Sørensen 2001: 19).

Utgrävningsprocessen är viktig, då det genom denna framgår i vilken kontext fynden är hittade, eventuella intrång registreras och så vidare, och jag ska här därför i korthet beskriva utgrävningen. Skeppet har i modern tid utsatts för utgrävningar vid fem olika tillfällen, från 1934 till 1997, och har undersökts under professionell ledning. Det bör därför inte finnas några tvivel om att det arkeologiska materialet är genomgånget professionellt och med största noggrannhet. Dokumentation utgrävorna lämnat efter sig är dock inte idealisk, vilket är ett källkritiskt problem, då man i efterhand inte längre kan sätta sig in i deras arbetsmetod. I synnerhet gäller detta perioden efter 1940 då Rosenberg dog, och under rådande världskrig kom Ladbyskeppsmuseet och undersökningen kring skeppet att eftersättas (Sørensen 2001: 35).

Den första utgrävningen av Ladbyskeppet följde på att Mikkelsen som grävde ut en gravhög, i omedelbar närhet till gravhögen observerade en rad av stenar. När Mikkelsen i februari 1935 återvände till platsen för att fortsätta undersökningen hittade han mellan rader av spikar i marken kletig svart jord, avgränsade av gulaktig lera, Mikkelsen hade därmed hittat Danmarks första skeppsbegravning under en gravhög (Sørensen 2001: 21)

Rosenborg som fjorton år tidigare hade varit ansvarig för utgrävningarna av Hjortspringsfyndet framstår i sina observationer under utgrävningarna som påbörjades i maj 1935 som en noggrann och kunnig man, och överlag är detaljnoggrannheten god gällande anteckningar och dokumentation. De första utgrävningarna slutfördes i april 1937, då hade man sedan augusti 1936 jobbat i ett skeppsmuseum, utgrävningsprocessen var dock långsam och ett tydligt exempel på detta är att först 1947 togs de sista fragmentariska fynden från Ladbyskeppet upp för att registreras (Sørensen 2001: 36).

Efter den första utgrävningen som var den mest omfattande kom Ladbyskeppet att utsättas för ytterligare mindre utgrävningar och undersökningar, vilka samtliga utgick från den första utgrävningen, och var avsedda att kontrollera dokumentationen från den första utgrävningen, och för att ge ytterligare kunskaper. Den sista utgrävningen av Ladbyskeppet påbörjades 1997 och grundförutsättningen var att Ladbyskeppet skulle skyddas och konserveras från den fuktiga jorden som bröt ner de kvarvarande artefakterna. Genom att gräva under skeppet och gjuta ett betonggolv under fartyget skulle ett skydd erhållas, en sekundärt resultat av utgrävningen under skeppet var att man kunde konstatera att det inte fanns en kammarbegravning under skeppet, i likhet med kammargraven under skeppsbegravningen

Hedeby 1 som hittades 1977, eller spår efter andra gravar som kan ha funnits där före Ladbyskeppet gravlades (Sørensen 2001: 39).

3.2.2 Skeppet

Ladbyskeppet, ett långskepp som enligt moderna sjöfartstermer är för smalt för att kunna kallas ett skepp, betecknas ändock som ett skepp i publikationer på grund av sin längd som överstiger tolv meter. Uppmätningar av avtrycket i marken, och nutida rekonstruktionsförslag, baserade på bland annat det man vet om vikingatida skeppsbyggen från andra fynd, där främst Hedeby 1 och Skulderlev 2 och 5 kan nämnas har visat att Ladbyskeppet idag anses ha haft en längd på cirka tjugoen och en halv meter och en bredd på cirka tre meter (Bischoff & Jensen 2001: 248). Det är främst genom andra fynd av vikingatida skepp man kan bestämma vad Ladbyskeppet, som skepp, har haft för funktion och hur det skiljer sig från andra.

I den ursprungliga publikationen om Ladbyskeppet från 1957 har Knud Thorvildsen en ingående diskussion kring skeppet från flera olika aspekter. Med en utgångspunkt från vad som kvarstod av skeppet försökte han bestämma typen från ett kronologiskt och geografiskt hänseende, hans slutsats var att skeppet av sin konstruktion att döma kunde härledas till fyndet av de så kallade Nydambåtarna som hör hemma i sen romersk järnålder och tidig folkvandringstid (Sørensen 2001: 40). Detta trots den avsevärda tidsrymd som skiljer Nydambåtarna åt från det tydligt vikingatida Ladbyskeppet, som dessutom har avsevärda likheter med de norska Gokstad- och Osebergsskeppen. Likheterna med de norska skeppen avser främst att dessa två skepp är i princip lika långa som Ladbyskeppet, men samtidigt är de också cirka fem meter breda. Placeringen av Ladbyskeppets typ som en Nydambåt, får här tjäna som ett illustrativt exempel på hur tolkningar av arkeologiska material måste relateras till något för att en tolkning ska uppnås, en källkritisk fara och det förefaller onekligen som att Thorvildsen var tvungen att blicka allt för långt bakåt och söka efter arkeologiskt relaterbart material när han inte kunde hitta något som låg i samma kronologiska kontext som Ladbyskeppet. I synnerhet är fynden av de vikingatida skeppen Hedeby 1, och Skulderlev 2 och 5, som grävdes ut efter att Thorvildsen publicerat sina uppgifter viktiga för att kunna uppnå en mer nutida tolkning av Ladbyskeppet, som har stöd i det arkeologiska material som finns tillgängligt. De nämnda skeppen har öppnat upp fler tolkningsmöjligheter angående Ladbyskeppets typ och roll före gravsättningen och i synnerhet de senaste rekonstruktionsförslagen av Ladbyskeppet (se bild 2) har baserats på uppgifter från dessa fynd (Bischoff & Jensen 2001: 183). Det går därför inte att utesluta att framtida fynd av vikingaskepp kan komma att revidera de rekonstruktionsförslag av Ladbyskeppet som anses giltiga i skrivande stund, på samma sätt som Thorvildsens rekonstruktion anses föråldrad idag.

Det norska Osebergsskeppet skiljer sig avsevärt från Ladbyskeppet om man avser att symboliskt tolka själva fartygen. Osebergsskeppet har tolkats som ett paradskepp som byggdes specifikt för att gravsättas, medan Ladbyskeppet däremot har varit praktiskt användbart och även har använts, vilket spår efter kalkning och en, eller möjligtvis två reparationer visar (Sørensen 2001: 55). Vem den gravlagda personen i Osebergsskeppet var är omtvistat, men skeppstypen pekar på att den gravlagda har hört till det absoluta toppskiktet i makthierarkin, och ett kostsamt paradskepp som byggdes enbart för ett ändamål var ett sätt att visa upp att man även i döden var mäktig (Hagerman 1996: 30). Valet av skeppstyp vid begravningen i Ladby ska dock inte nödvändigtvis tolkas som att personen som gravlades i Ladbyskeppet inte var lika mäktig eftersom han inte hade råd med ett lika kostsamt paradbygge, en mer direkt tolkning är att det var personens eget skepp. Att det var använt, och reparationerna antyder dessutom mångårigt användande, har också en stark symbolisk laddning om skeppet hade använts till exempel under plundringsfärder eller vid annan verksamhet som befäst mannens roll i samhället. Då var skeppet den begravningsmannens verktyg, och likt svärdet ett fysiskt attribut på mod och livsgärning.



Bild 2. *En modell av Ladbyskeppet visandes det senaste rekonstruktionsförslaget.*

För att sätta personen som begravdes i skeppet i en samtid, i en kronologi som kan relateras till religionsskiftet och Harald Blåtands regenttid, är dateringen av skeppet högtintressant. Då träet ruttnat bort och en dendrokronologisk datering inte är möjlig, och då det inte heller finns fynd som kan kol 14-dateras blir dock dateringen mindre precis. Åter igen måste skeppet till stor del dateras med hjälp av en jämförelse med de ovannämnda vikingatida skeppen, vilket ger ett stort frågetecken kring hur pass pålitlig en datering blir, i synnerhet med tanke på att långskepp av en liknande typ som fanns under vikingatiden förekommer i arkeologiskt material före, under hela vikingatiden, samt även efteråt. Dateringsförslag på skeppet och när det kan ha byggts, och när gravsättningen har skett går inte att besvara med det material man har tillgängligt, och frågan lämnas därmed öppen för skeppets del.

Gällande konstruktionen av Ladbyskeppet, så som den ser ut i dess rekonstruerade form, och vilken förefaller trolig, är det slående att Ladbyskeppet är extremt grundgående och således har skeppet haft bra möjligheter att vara nära kusten, vilket sannolikt är tanken bakom konstruktionen. Den primära tanken bakom de snabba och lättmanövrerade långskeppen överlag var av en krigisk natur, både offensivt och defensivt vilket påvisas exempelvis av illustrationer på gotländska bildstenar, där roddarna framställs som skyddade bakom sköldar (Andrén 1989: 287ff). Ladbyskeppet har haft plats för trettio två roddare, men det innebär dock inte med automatik att Ladbyskeppet skulle ha varit inblandat i till exempel plundringståg som man gärna förknippar dansk vikingatida sjöfart med, men möjligheten kan inte heller uteslutas. Försök med en replika av skeppsfyndet Skulderlev 5 som är en mindre men en annars liknande konstruktion som Ladbyskeppet har visat att typen lämpar sig för amfibisk krigsföring i danska vatten (Crumlin-Pedersen 1991: 74) Fören har varit dekorerad med ett drak- eller hästhuvud i typisk vikingatida stil, själva huvudet av trä har i likhet med fartyget ruttnat bort och har därmed inte hittats, men tättsittande järnspiraler pekar på att det en gång har funnits ett sådant (Sørensen 2001: 46).

Under utgrävningen av Ladbyskeppet hittades endast en liten del av utrustningen som kan associeras till ett vikingatida skepp, exempelvis saknas ett golv, åror och så vidare (Sørensen 2001: 47ff). Det mest anmärkningsvärda av associerad utrustning som hittades var ett cirka

tjugo kilo tungt ankare, som är av en vanlig typ, men större än ankaret i Osebergsskeppet, den tillhörande ankarkättingen i Ladbyskeppet är dock unik i vikingatida sammanhang. Det är troligt att Ladbyskeppet kunde seglas men en mast påträffades inte, det är möjligt att denna ruttnat bort helt, eller att skeppet gravsattes utan masten, det samma skulle i sådana fall kunna gälla årorna (Ibid).

3.2.3 Gravsättningen

Personen som gravlades i aktern av skeppet vet man ingenting om från skriftliga källor. Vid utgrävningarna påträffades ingen kropp men omständigheterna kring den pampiga graven pekar onekligen på att det har rört sig om en person med stor makt, även efter sin död. Ladbyskeppet hade, troligtvis från en fjord, släpats upp högt upp i terrängen på en naturlig kulle, för att sedan placeras i en nord-sydlig riktning med fören pekande mot syd (Sørensen 2001: 172). Skeppet hade sedan täckts med en gravhög vilket var sed i Danmark, utgrävningen från 1984 visade även att gravhögen hade haft en palissad med tätt åtsittande pålar (Sørensen 2001: 173)

Gravfältet runt gravhögen har till stor del förstörts och det råder därför en osäkerhet kring hur gravfältet ligger i förhållande till gravhögen över Ladbyskeppet, samt hur det ska dateras, gravgoods från gravfältet indikerar dock att gravfältet kan ha varit i bruk från omkring 700 till någon gång på 900-talet (Sørensen 2001: 124). Ladbyskeppet hade således placerats i ett redan existerande gravfält. Det är möjligt att man i gravfältet hade reserverat plats för denna gravsättning som skulle komma, men en mer trolig förklaring är att det inte fanns en reserverad plats i gravfältet. Även om man vid utgrävningar inte har påträffat gravar direkt under fartyget går det inte att utesluta att det har funnits, och att man helt sonika flyttade eller respektlöst vräkte bort dessa för att få plats med fartyget, om detta antagande stämmer kan man också utgå från att alla spår av dessa gravar är borta. Vad som stärker ett antagande att placeringen av Ladbyskeppet i gravfältet har varit avsett som en maktdemonstration, och för att bekräfta den avlidnas status är förekomsten av mänsklig aktivitet som har hittats i direkt anslutning till högen som byggdes ovanpå Ladbyskeppet och som eventuellt kan vara äldre än högen. Rosenborg spekulerade kring att stora stenar som hittades kunde tillhöra en äldre hög som hade förstörts i samband med gravläggningen (Sørensen 2001: 37).

I ett dike i direkt närhet till gravhögen, men med oklar anslutning till gravhögen i sig, återfanns vid utgrävningarna 1984 bland annat Thorshammare, även om inget skelett hittades i graven kan det inte uteslutas att det har varit en grav avseende att bevaringsförhållandena för ben i området är varierande, det kan dock inte heller uteslutas att det rör sig om ett dike med gåvor som offrades i samband med en ritual kopplad till Ladbyskeppet (Sørensen 2001: 38). Även om det inte finns ett svar på vilket av dessa två antaganden som är korrekt, har det i vilket fall som helst otvivelaktigt rört sig om en person som har haft makt över andra människor i en eller annan form vilket val av plats påvisar.

Valet av gravfält påvisar dessutom att den gravlagda personen har varit knuten till området på ett eller annat sätt, skeppet i sig, gravgåvorna och placeringen i gravfältet antyder att han har varit en storman, och då rimligtvis storman över ett geografiskt område. Kanske var då valet av gravfält inte enbart en plats för den sista vilan, kanske var gravfältet i centrum av hans geografiska maktområde? Även om dylika antaganden är ren spekulatation går det ändå inte att undvika att ställa frågorna, även om svaren inte finns tillgängliga. H. Hellmuth Andersen argumenterar (1991: 329) med en grund i vad Adam berättar i Gestan om det tidiga 900-talet, för att skeppgravarna i Ladby och Hedeby ska härröras till en ätt furstar som regerade före Gorm, och där skiljelinjen kan sättas omkring 940. Även om det inte finns många belägg som kan användas för att stödja detta förslag, är det en trovärdig förklaring tills fler uppgifter kommer i ljuset.

Det är svårt att försöka få en helhetsbild av gravsättningen och den symbolik som gravgodset kan tänkas ge i ett större sammanhang som kan kopplas ihop med andra gravfynd från

vikingatid, då graven har varit utsatt för plundring någon gång i historien, troligtvis inte långt efter gravsättningen avsett att gravområdet i aktern har varit jordfri vid intrånget (Sørensen 2001: 174). Plundrare som plundrar en grav på detta sätt har ett tydligt mål, och det är därför också troligt att plundrarna har tagit med sig gravgoods som fanns i graven. Det är tänkbart att personen som begravdes inte enbart ruttnade bort, utan att han dessutom fördes bort av plundrarna. Den bakomliggande tanken som plundrarna har haft är omöjlig att svara på idag, men det behöver inte enbart ha varit ett sätt för en lokal storman att visa sin makt, genom att skymfa en tidigare mäktig man på detta sätt.

Under utgrävningen hittades både bränt ben (se bild 3) och kol och Mikkelsen noterar att många fragmentariska bitar av ben och träkol hittades i botten av begravningskammaren, vidare att jorden här var fet och hade en besk doft. (Sørensen 2001: 108). Undersökningen av benen kunde inte ge svar på huruvida de brända benen kom från en människa eller ett djur. Att man under begravningen, eller under plundringen hade använt sig av eld framgår tydligt, men i vilket syfte är oklart. Fint vävda textilfragment på brända ben hittades i skeppet, detta har tolkats som att det därför sannolikt har rört sig om mänskliga ben (Sørensen 2001: 72).

Återbegravning av döda, av en eller annan anledning, där man medvetet och med goda avsikter flyttar den döda från en plats till en annan, på latin *translatio*, är dock en möjlighet man inte kan bortse från. Exempelvis ska Gorm, Harald Blåtands fader enligt källorna av sin son ha blivit återbegraven i en träkyrka, på detta sätt ”kristnades” han efter sin död (Pedersen 1994: 40; Staecker 2005: 10ff). Även om det råder en osäkerhet kring om den återbegravda mannen som hittats under arkeologiska utgrävningar verkligen är Gorm, är det ett belysande exempel på en återbegravning. Om en återbegravning av den gravlagda personen i Ladbyskeppet har skett, är det också möjligt att personerna som var inne i graven tog med sig det gravgoods som fortfarande var intakt.

Vad som talar emot återbegravningsteorin är förekomsten av två brända ben med textilfragment i graven, vilka har tolkats som att de kommer från en människa, vidare att man under utgrävningarna hittade spridda benfragment i skeppet. De spridda benfragmenten i synnerhet, om de kommer från en människa, borde ha plockats med av personerna som förde med sig den döda för att återbegravas, av respekt för den döda, samt för att ansträngningen att bryta sig in i gravhögen och graven, väl motiverar att flyttandet av den döda har skett under någorlunda ordnade former. I synnerhet de spridda benfragmenten, och de brända benen med textilfragment bevarade gör att jag inte tror att det har skett en återbegravning av den gravlagda mannen, jag tror således att graven har plundrats.

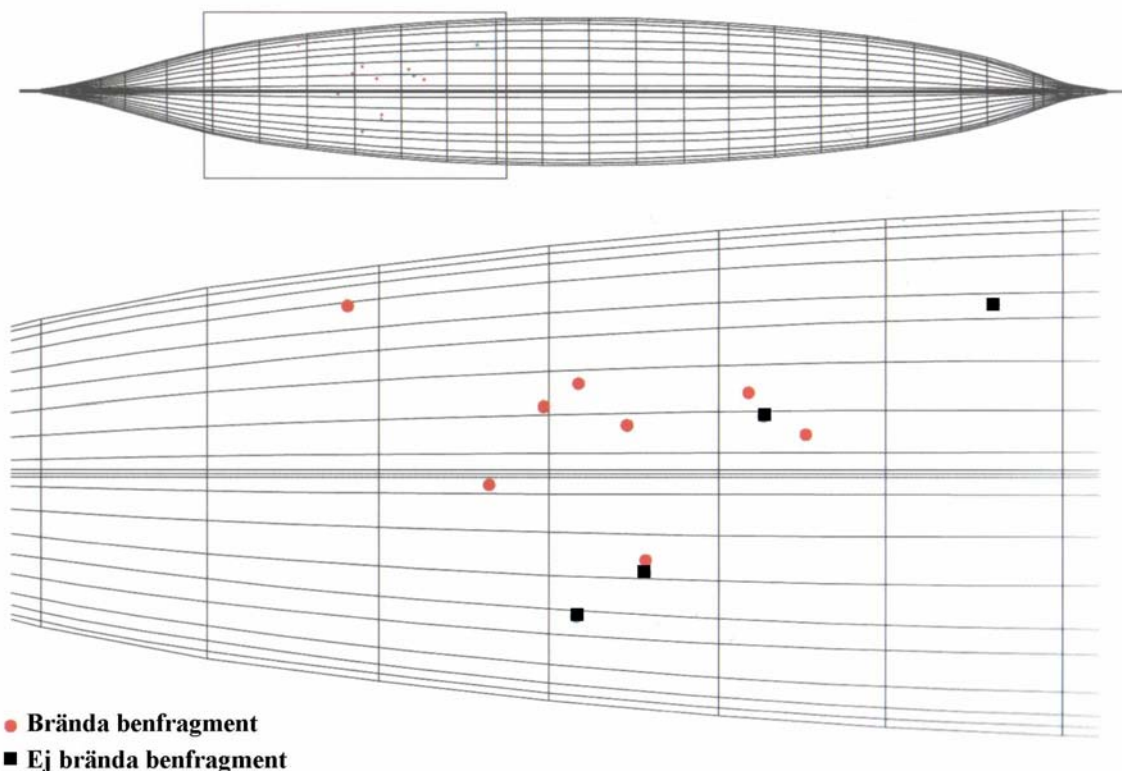


Bild 3. I fören där intrånget i graven hade skett hittades förutom benfragment även fragment från gravgods utspritt.

3.2.4 Gravgods

Det som hittades i graven under utgrävningen är en viktig del av tolkningen för vad jag har valt att kalla en materiell kultur, och för förståelsen av vilken roll den gravlagda personen har haft i samhället. Jag ska här därför dels deskriptivt gå igenom det gravgods som hittades under utgrävningen, och diskutera symboliken kring dessa. Dock kan upprepas att skapandet av en helhetsbild utifrån gravgodset är problematisk, då mycket sannolikt saknas på grund av plundringen av skeppet.

Ladbyskeppet innehåller en stor mängd fynd av varierande art, men huvuddragen i gravgåvorna känns igen från andra vikingatida gravar, med bland annat rika gravgåvor i form av offrade djur, etc. Det är därför slående att en komplett uppsättning vapen saknas, avseende att det är en sydiskandinavisk vikingatida grav, och att den gravlagda personen sannolikt är en man. Med en komplett uppsättning vapen avses i detta sammanhang svärd, yxa, spjut och sköld. En sköldbuckla hittades dock under utgrävningen av skeppet, och i direkt anslutning till skeppet hittades fyrtiofem pilspetsar av en under vikingatiden vanlig typ som varit användbara i både jakt och krig (Sørensen 2001: 79). Att den begravda personen kan ha burit ett svärd antyds av förekomsten av ett försilvrat bältesspänne vilket troligtvis har hört samman med bärande av svärd (Ibid). Inget svärd hittades dock under utgrävningarna, antingen beroende på att personen begravdes utan ett, eller att det har förts bort i samband med det första intrånget i graven. Könet på personen som blev gravlagd kan inte beläggas då kroppen saknas, men förekomsten av vapen, och ett eventuellt bärande av svärd, indikerar att det troligtvis har varit en man.

Till den personliga utrustningen hos den gravlagda hittades även fragment av två knivar, en brukskniv av järn med ett handtag av ask, och en kniv med ett silverförgyllt handtag av ek. En liten yxa hittades nära ett av hästskeletten och ska likt knivarna tolkas som ett arbetsverktyg snarare än tillhörande en vapenuppsättning (Sørensen 2001: 80). Till den

personliga utrustningen hör tillsammans med knivarna även en bordsservis bestående av en silvertallrik, ett bronsfat och fragmenten av åtminstone två träspannar.

Hur den gravlagda har varit klädd går inte att besvara med de textilfragment som hittades under utgrävningen, som för övrigt var utspridda på grund av intrånget. Det är inte heller klarlagt huruvida alla textilfragmenten kommer från den gravlagdas kläder eller om de kan komma från filter på hästar och tyg som använts för att svepa in gravgods med. De textilfragment som har tolkats som att de kan tillhöra den gravlagdas klädedräkt är vävda med en vanlig vikingatida teknik, men intrycket från studier av textilfragmenten har indikerat att de hör hemma i den finare änden av kvalitetsskalan (Sørensen 2001: 72). Av större intresse för intrycket av hur den gravlagda har varit klädd ger textilfragment med spår efter guld- och silvertråd, som troligtvis har varit en del av den gravlagdas klädsel, i synnerhet är tekniken som använts intressant då den skiljer sig från likartade fynd från Birka där inspirationen har hämtats från öst. Tekniken i fynden från Ladbyskeppet följer ett mode från den socioekonomiska makteliten i Frankerriket (Sørensen 2001: 73). Kopplingen mellan den gravlagda och Frankerriket som kan avläsas i detta fynd öppnar upp ett par intressanta frågeställningar. Kan han till exempel ha inköpt tyget personligen under en resa, eller rentav ha kommit över tyget under en plundringsfärd? Frågorna är retoriska och går inte att besvara, och är för långsökta. Jag tror att symboliken kring vad som kan ha varit en dräkt i huvudsak är den samma som kring skeppet, vilken avsåg att spegla makten och inflytandet personen hade haft under sina levnadsår och som visades upp av statusskäl (se även Hagerman 1996: 64). Istället för att söka en koppling direkt till Frankerriket är det mer rimligt att söka en koppling till Hedeby, där guldtrådsbroderat tyg har hittats i gravar (Ibid).

Gravgodset personen fått med sig är som tidigare nämnt svårt att säga något övergripande om på grund av intrånget och eventualiteten att gravgods kan ha förts bort, men spåren efter gravgodset antyder ändå att gravgodset till sin mängd var riklig, och gravgodset är även användbart för att någorlunda datera gravsättningen. Det mest påfallande exemplet i gravgodset är de elva offerade hästarna, samt de tre-fyra hundarna och tillhörande utrustning till dessa i form av selar och spännen. På ett av dessa spännen, till en hund, återfinns ornamentik i form av Jellingstilen, vilket daterar spännet till första halvdel av 900-talet. Det är därför också troligt att gravsättningen skedde någon gång under första halvan till mitten av 900-talet.

Varför fick den gravlagda mannen med sig elva hästar och tre-fyra hundar? Den häst som låg närmast den gravlagde mannens del av skeppet har troligtvis varit mannens egen häst, och fyndet av en sporre som troligtvis har hört till ett par där den andra sporren har försvunnit under intrånget i graven, indikerar att man i den rådande dödsrikesföreställningen hade utrustat den gravlagda antingen direkt, eller vid sidan om, med ett par sporrar för att kunna använda sin häst (Sørensen 2001: 80). Tillsammans med hästarna lades associerad utrustning ner i skeppet, vid utgrävningarna hittades spår efter fyra, eller möjligtvis fem uppsättningar av ridutrustning (Ibid). Huruvida de andra hästarna var den gravlagdes egna hästar, eller om de hade lagts ner som gravgåvor går inte att besvara, men ett flertal uppsättningar av ridutrustning i en grav för en person, kan möjligtvis kopplas till en dödsrikesföreställning där ett flertal uppsättningar skulle ha varit användbara på ett eller annat sätt, kopplingen till en dödsrikesföreställning som förklaring antyds även av förekomsten av en bordsservis och ett spelbräde bland gravgodset.

Ladbyskeppet hade placerats i mitten, på den högsta punkten i ett redan befintligt vikingatida gravfält, gravfynden i dessa övriga gravar går utanför denna uppsats avgränsningar, men fynd av till exempel Thorshammare direkt utanför gravhögen är intressanta. Det är dock inte möjligt att genom en datering få reda på om dessa är samtida med gravsättningen av Ladbyskeppet, och även om så vore fallet kan man inte enbart med dessa hävda att mannen i Ladbyskeppet skulle ha haft en specifik tro, då de kan ha lagts ner i ett annat sammanhang. Det finns dock ingenting i graven som indikerar att den gravlagda skulle ha bekant sig till den kristna tron. Dateringen av graven till troligtvis tidigt 900-tal då

Danmark fortfarande var i hedningarnas våld enligt källorna, samt avsaknaden av typiskt kristna attribut bland gravgodset och i det symbolspråk som gravtypen och gravgodset indikerar, talar för att den gravlagda mannen enligt min uppfattning inte var kristen, och att gravsättningen var en del av en hednisk dödsrikesföreställning som avsåg att för de efterlevande visa upp den makt den gravlagda hade i livet.



Bild 4. Thorvildsens rekonstruktionsförslag till ridutrustning IV.



Bild 5. Fragment av en silvertallrik, möjligtvis av anglo-iriskt ursprung.

3.3 Kort introduktion av graven i Mammen

I arkeologiska sammanhang är Mammen i princip tre olika saker, det är dels en grav funnen i en gravhög, men det är också ett depåfund funnen i närhet till graven. I graven i Mammen hittades även en yxa med en annorlunda form av ornamentering, begreppet ”Mammenstil” är därför idag använt i morfologi och diskussioner rörande denna typ av ornamentik. Som tidigare nämnts har jag varit tvungen att avgränsa mitt material på grund av tidsbrist, och jag kommer därför inte att beröra depåfyndet eller gå in på utförliga diskussioner kring Mammenstilen.

3.4 Analys av den materiella kulturen kring graven i Mammen

I likhet med analysen av Ladbyskeppet går jag här igenom publikationen för Mammenmannen och lyfter fram de delar som jag anser vara relevanta för att kunna besvara min primära frågeställning.

3.4.1 Utgrävningen

Efter den första utgrävningen 1868, som följde på att graven hittats av en grupp bönder dröjde det till augusti 1986 innan man öppnade gravhögen Bjerringhøj där Mammengraven hittades, än en gång. Denna gång hade arkeologerna betydligt mer sofistikerade metoder i bagaget, samt bättre teknologiska möjligheter för att bearbeta och datera materialet. Avsikten med den andra utgrävningen var att man ville hitta dendrokronologiskt daterbart trä för att kunna datera graven och sätta in den i ett större sammanhang för vikingatiden (Iversen 1991: 28f). Påpekas kan dessutom att graven har en avsevärd geografisk närhet till Jelling, där Gorm och hans son Harald Blåtand hade sitt säte.

Graven har således varit utsatt för tre intrång efter att personen i graven lades till vila och det är därför lämpligt att dela upp utgrävningen av graven i tre egentliga skeden. I det första skedet när graven hittades, hade bönderna som var i färd med att gräva upp högen för att använda fyllningen annorstädes gått hårt fram, vilket framgår av ett brev från adjunkten Arthur Feddersen (levde mellan åren 1835-1906) till den då ledande danska arkeologen, med säte i Nationalmuseet i Köpenhamn, J.J.A Worsaae (levde mellan åren 1821-1885); *”Da jeg kom dertil, var Udgravningen endt, og Arbejderne borte, men De kan forestille Dem min Sorg, da jeg fandt Gravkammeret opbrudt, og talrige Levninger och Klæder o.s.v. hænselængt omkring Højen.”* (Velle 1991a: 14)

Feddersen som var adjunkt vid Viborg Katedralskola till vardags, var även aktiv inom det nyuppsatta lokalmuseet då han hade ett antikvariskt intresse, och gavs därför ansvaret att gräva ut graven. Under den första utgrävningen grävde man med de metoder man använde under andra halvan av 1800-talet, grävningsmetodikerna var grovmaskiga för att säga det minsta, och man plockade upp det ur graven som fångade ögat. Arkeologiska fynd av synnerligen hög valör kan med enkelhet se ut som lerkakor eller små stenar. Det kan således förutsättas att när en grav grävs ut av icke utbildad arbetskraft så kommer de också att missa i synnerhet fragmentariska fynd som är viktiga för helheten.

Gällande äldre utgrävningar är problemet idag ofta att dokumentationen är knapphändig eller att dokumentation inte finns överhuvudtaget. I fallet graven i Mammen är dokumentationen inte riklig, men ändå tillräcklig för att bli ett viktigt vetenskapligt underlag för diskussioner kring graven (Velle 1991a: 12ff). Dokumentationens kärna från den äldre utgrävningen består av notböcker med skisser och förklarande texter och brevväxling mellan de två ovan nämnda huvudansvariga för utgrävningen, samt arkitekten Frits Uldall. I vilken utsträckning Feddersen och Uldall deltog själv i utgrävningen framgår inte, men det kan förmodas att det i den tidens anda var i arkeologiska sammanhang utbildade grovarbetare som stod för den fysiska biten.

Ovanstående påvisar att det trots säkerligen goda intentioner, var en utgrävning som i formen av en räddningsaktion lämnade mycket att önska. Hur mycket fyndmaterial som gått förlorat för tid och evighet kan man endast spekulera kring, att möjligheten för att det i dokumentationen saknas exempelvis gravgoods som lades ner i samband med gravsättningen

påvisas av att utgrävningsledningen 1868 köpte en ekbräda samt två stolpar, ursprungligen tillhörande kistan hos en gårdsman i trakten (Iversen 1991: 27).

Vetenskapligt användbart, och sammanställt blev materialet inte förrän inför den andra utgrävningen 1986, mer än ett sekel efteråt (Ibid). Sammanställning av dokumentation och fynd under förarbetet till den yngre utgrävningen, och utgrävningen i sig av denna unika grav, har lämnat ett ovärderligt bidrag till vår förståelse av vikingatiden. Beslutet att gräva ut graven ännu en gång grundade sig på att man under de gångna decennierna hade slarvat bort det tidigare nämnda träet, som man hade köpt av gårdsmannen 1868. Dendrokronologin som hade fått fotfäste under 1970-talet gjorde att en datering av graven blev önskvärd, i synnerhet som den i graven funna yxan med ornamentik definierade Mammenstilen, och förhoppningen med den nya utgrävningen var att man skulle hitta dateringsbart trä från graven, som man under den tidigare utgrävningen inte hade brytt sig tillräckligt mycket om för att ta upp. Den andra utgrävningen följde nutida krav på dokumentation och minutiös noggrannhet, och noggrannheten gav ett lyckat resultat, då man fann orört trä som kunde användas för att dendrokronologiskt datera träet som hade använts i graven, till att ha fällt under vintern mellan åren 970-971 (Andersen 1991: 43).

Den andra utgrävningen av Mammengraven kom att bli en stor framgång då man inte enbart hittade dateringsbart trä, utan även för att man kunde dokumentera förhållandena i graven efter dagens vetenskapliga krav, samt att man därmed kunde verifiera samt förkasta tidigare dokumentation från den föregående utgrävningen (Iversen 1991: 41).

3.4.2 Graven

Den gravlagda personen hade jordats i en väst-östlig riktning vilket dock inte kan användas för att skilja ut om det var en kristen grav eller inte (Gräslund 1991: 206). Personen hade lagts i en träkista som i sin tur hade placerats i en husliknande kammargrav av trä (bild 6), denna var komplett med väggar av plank och ett tak av trä, men förefaller ha saknat ett trägolv (Iversen 1991: 40).

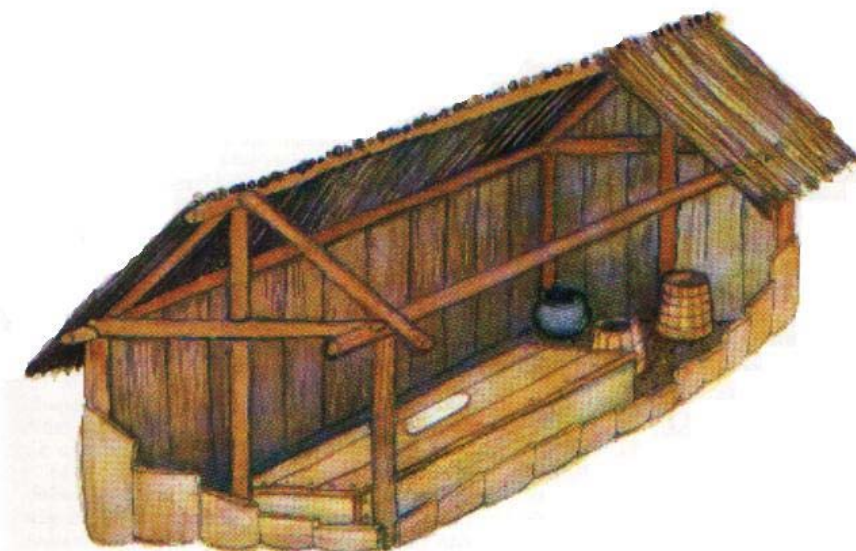


Bild 6. *Rekonstruktion av kammargraven, med ljuset av bixax placerat på kistan samt med det övriga gravgodset placerat på sin ursprungliga plats.*

Gravkammaren hade slutligen täckts över med en gravhög. Gravkammare förekommer i många olika former och storlekar men i dansk jord är de likvärdiga till konstruktion och utseende med få undantag, ett av dessa undantag är en spektakulär kammargrav som hittades

under skeppsfyndet Hedeby 1 (Müller-Wille 1991: 187). Ett större utrymme, en kammare eller ett skepp som är fallet med Ladbygraven var en förutsättning för att man skulle kunna ge den döda gravgåvor med sig i graven. I fallet med den begravda mannen i Mammen rör det sig dock inte om en volymmässigt större mängd gravgåvor och gravkammaren är således en uttrycksform som avser att symbolisera något specifikt.

Undersökningar av påfunna kammargravar i dansk jord har påvisat att bruket att begrava i kammargravar under vikingatiden var en relativt isolerad företeelse ur ett socioekonomiskt perspektiv och i Danmark är den geografiska koncentrationen av kammargravar härrörande främst från Hedeby, parallellt till graven i Mammen finns på Jylland och på de danska öarna (Ibid). Begravning i kammargravar ska ses som en gravritual tillhörande den Nord- och Nordösteuropeiska kultursfären, och cirka tio procent av de utgrävda gravarna i Birka var till exempel kammargravar, influensen till kammargravar i Danmark kom främst från den merovingisk-karolingiska traditionen och visar på de band den danska socioekonomiska makteliten hade med kontinenten (Müller-Wille 1991: 187). Kammargravarnas utbredning i Skandinavien har också tolkats som ett uttryck för självständighet och identitet i en tid då det politiska och religiösa trycket från danernas mäktiga grannar söder om Danevirke var stort (Näsman 1991: 178). Efter kristendomens seger i Danmark upphörde skicket att begrava de döda i kammargravar, en ny tradition skapades således där kammargravarna ansågs höra till en äldre, omodern, tradition. Ett undantag är kammargraven Hedeby 1 som dendrokronologiskt daterats till 985.

Att kammargravarna hänger samman med det socioekonomiska toppskiktet påvisas främst av det rikliga gravgods de avlidna har fått med sig i gravsättningen. För männens del har det primärt handlat om vapen, och för kvinnornas del smycken, till detta har tillkommit offrade hästar etc. (Näsman 1991: 178f). Under utgrävningarna av kammargraven i Mammen hittades endast ett mindre antal gravgåvor och det primära syftet med den gravlagda personens kammargrav torde således inte ha varit att hysa gravgåvorna, utan att gravformen hörde samman i ett socioekonomiskt sammanhang, och hörde till den rådande traditionsformen och modet hos detta övre skikt. Kammargravarna har med få undantag i princip samma dimensioner och konstruktion, och graven från Mammen är inget undantag. Enbart med en grund i graven kan man således hävda att den begravda personen hörde till det övre socioekonomiska skiktet.

Dateringen av träet till att ha fällt vinterhalvåret 970/971 betyder att graven troligtvis har anlagts strax efter detta datum, den gravlagda personens koppling till Harald Blåtand vars regenttid tros ha börjat 959 blir därmed intressant avseende närheten till Jelling, se bild 1.

3.4.3 Gravgods

Det är i synnerhet tre fynd i gravgodset i Mammengraven som fångar ens uppmärksamhet; en praktyxa med riklig ornamentik, ett massivt ljus av bivax samt en dyrbar fragmentarisk klädedräkt, vilken jag kommer att återkomma till i följande kapitel. Även om Mammengraven inte har varit utsatt för plundring, bortsett från böndernas intrång, finns det problem vilka togs upp i kapitlet om utgrävningen, med att konstatera att det gravgods som katalogiserades under den första utgrävningen ger en komplett bild.

Mammengraven är den enda vikingatida graven i Danmark som har hittats med två yxor, samt den enda grav som har hittats med en yxa som enda vapen i kombination med rikt gravgods, trots att yxan är en vanlig symbol på en dansk krigare i vikingatida gravgods (Näsman 1991: 178). Av de två yxor som återfanns i graven har en yxa med silverinlagd ornamentik i Mammenstil särskilt hamnat i fokus i forskningen, och en tolkning av denna yxa pekar på att den har varit avsedd att brukas som en maktsymbol snarare än en praktiskt användbar yxa (Näsman 1991: 172). Att praktyxan inte har varit avsedd att praktiskt användas som en yxa torde vara anledningen till att det dessutom finns en vanlig bruksyxa i graven. Yxan i sig indikerar inte en särskild social status, men silverinläggningarna i yxan pekar i den riktningen. Praktyxor förekommer i vikingatida gravar i det övre socioekonomiska skiktet och

har därför tolkats som en form av rangsymboler för bäraren, som med yxan visade sin rang och status. En runsten i Hunnestad i Skåne som visar en man med en yxa över huvudet, samt Bayeuxtapeten som visar ett flertal scener där yxor med ett långt skaft används av män som en maktsymbol kan kopplas till den funna yxan i graven i Mammen, symboliken med yxorna på Bayeuxtapeten har tolkats som att männen stod nära kungen men ännu inte var kungar själva (Näsman 1991: 173). Ornamentiken på yxan har också varit av intresse i forskningen, då man genom den dendrokronologiska dateringen av graven, även kunde datera ornamentiken och lägga in denna bland övriga vikingatida stilar. Genom undersökningar med bland annat röntgen av yxan har en bild framträtt av hur den kan ha sett ut och en illustration har publicerats (bild 7) av hur yxan kan ha sett ut när den lades ner i graven (Velle 1991b: 78).

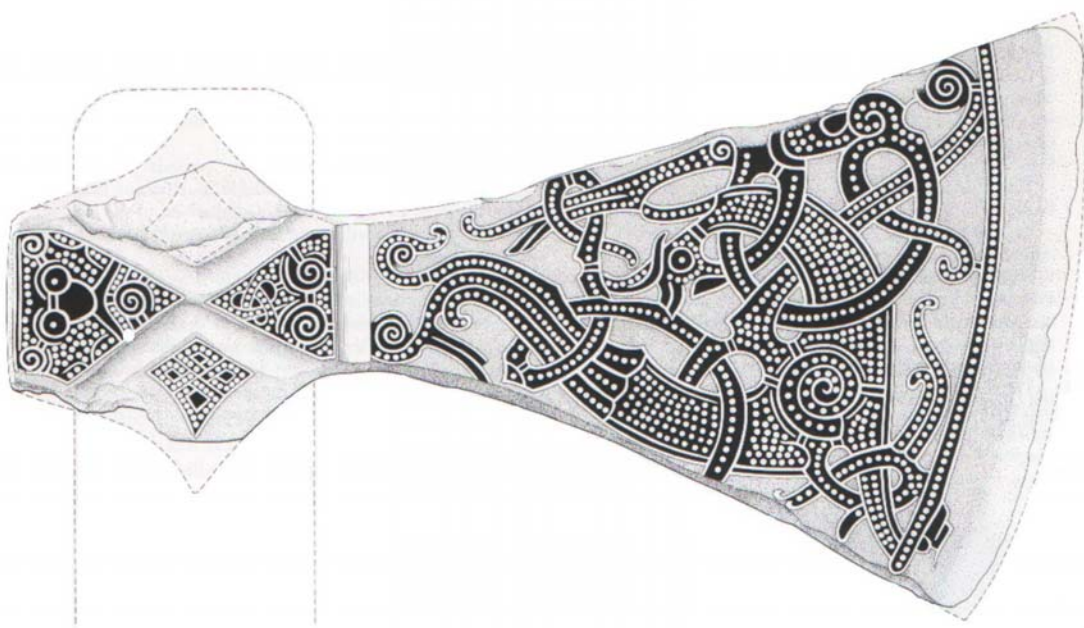


Bild 7. Mammenyxan som den kan ha sett ut som ny.

Gravgodset skiljer sig avsevärt åt från gravgodset i Ladby skeppet om man avser volymen. Gravar som har daterats till att ha tillkommit efter 960-talet då Danmark officiellt kristnades saknar hästar och så är även fallet i graven i Mammen (Näsman 1991: 179). Symboliken i gravgodset är ändå slående.

Ljuset av ljuset av bivax har i diskussionerna kring den gravlagda stått i fokus, då detta i vikingatida sammanhang är unikt på grund av sin storlek. Vaxljus har hittats i samband med vikingatida gravar med rikt gravgods i Norge, Ryssland och Ukraina. Från Danmark finns det ett fynd av ljusstumpar från Jelling som hittades ovanpå en gravkammare som har tolkats som den där Gorm återbegravdes, men det råder en osäkerhet kring om de hörde till gravgåvorna eller om de har tillkommit när Gorm återbegravdes, eller från dem som senare grävde sig ner till kammaren (Iversen & Näsman 1991: 57). Stöpta ljus, och ljuset symboliserandes det goda, har varit en universell symbol använd av kristendomen under en avsevärd tidsperiod och beskrivs bland annat ingående i de skriftliga studieobjekten jag har i denna uppsats samt i historiska källor från de första århundradena efter Kristi födelse (Leth-Larsen 1991: 121). Vaxljuset symboliserade livet och återuppståndelsen och den ökade importen av bivax från östra till västra Europa som kristendomen medförde var reserverad för kyrkorna (Ibid). Att enbart med hjälp av förekomsten av bivaxljuset bestämma att den begravda mannen var kristen låter sig dock inte göras. Problematiken i att bestämma vad som är kristet och vad som är hedniskt i vikingatida gravar är omfattande, då uttrycksformer för båda religionsformerna

kan förekomma i samma grav. Mammengraven är ett sådant exempel, ljuset kan förvisso tolkas som en kristen uttrycksform, men ett dylikt massivt ljus av bivax har varit en dyrbar relik och kan därför också tolkas som ett av många uttryck för rikedom tillsammans med dräkten och praktyxan. Vaxljuset, femtiosju centimeter långt och tio centimeter tjockt, var tillverkat från 3,71 kg ren gulvit bivax av god kvalitet, det råder ingen tvekan om att det materiella värdet av vaxljuset var stort och förmodligen har vax från mer än sex bikupor använts vid framställningen (Leth-Larsen 1991: 119). Man kan inte utesluta möjligheten att den sattes ner både för att symbolisera den begravda personens kristna tro, samt att den skulle symbolisera rikedom. Tillsammans med vaxljuset hittades i graven en fyrkantig bit vax, som tillhörande den gravlagdas personliga utrustning, denna bar spår efter en kniv, samt av att ha uppvärmts. Även om biten i sig inte säger något om dess användning, förutom att den har representerat ett materiellt värde, har det spekulerats kring att biten eventuellt kan ha använts av den gravlagda för att forma mustaschen (Leth-Larsen 1991: 119).

I graven hittades dessutom två träspannar, en mässingkittel, fragment av vad som på grund av förekomsten av spannarna och kitteln möjligtvis kan ha varit ett dryckeshorn, samt fragment av en spelbräda, och en handfull hasselnötter (Iversen & Näsman 1991: 64ff). Detta i kombination med bruksyxan, rangsymbolen i form av praktyxan, vaxbiten som eventuellt kan ha haft en praktisk användning samt ljuset av bivax sätter graven i en vikingatida tradition som delvis sträcker sig bakåt i tiden till tiden före det officiella kristnandet än framåt, då bruket att lägga ner gravgods allteftersom försvinner, men samtidigt har graven trots att mannen onekligen har varit mäktig inte samma maktsymbolik som den kring Ladbyskeppet vilket tydligt knyter graven till en yngre tradition. Gravgodset och gravtypen indikerar att mannen var förmögen och han ägde därför troligtvis dyrbara föremål som inte lades ner i graven, att istället praktiskt användbara ting lades ner indikerar att gravgodset hörde till en dödsrikesföreställning där den gravlagda skulle ha haft bruk av dessa föremål i livet efter detta. Hasselnötterna (bild 8a) stärker detta antagande, då de med säkerhet lades ner med en symbolisk andemening, som symboler på återuppståndelse förekommer de i många gravar från yngre järnålder och vikingatid i norra Europa (Iversen & Näsman 1991: 65).

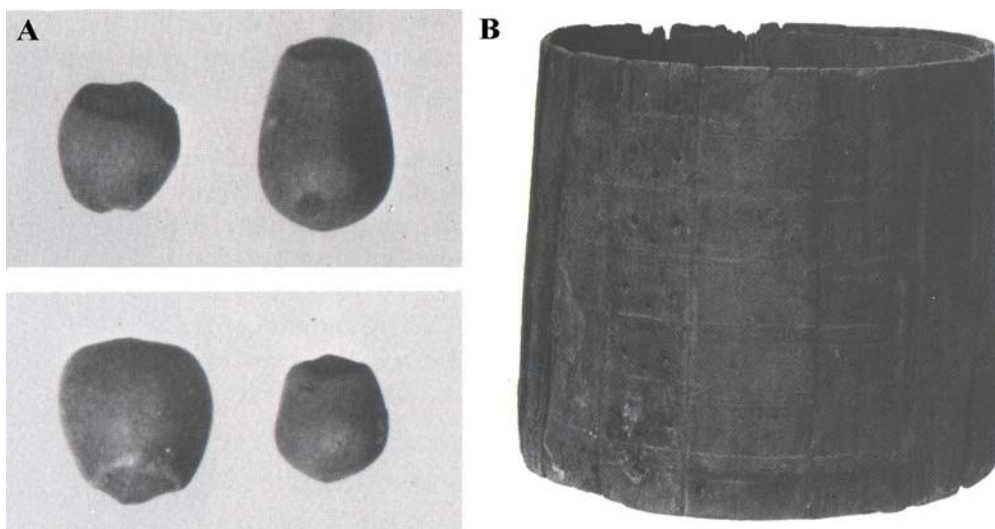


Bild 8. En del av hasselnötterna (A), samt en av träspannarna (B) som hade lagts ner i graven, och som kan tolkas som hörande till en dödsrikesföreställning.

3.4.4 Mannen i graven

Det saknas uppgifter i skriftliga källor som direkt kan anknytas till mannen i graven och den roll han hade i det dåtida samhället, det som kvarstår för att bilda sig en tolkning kring

personen i fråga lämnas av gravmaterialet, och detta har ur ett diskussionsperspektiv varit rikligt nog för att generera en rad hypoteser om mannen.

Rent fysiskt finns det inte mycket information om den begravda mannen, förutom rapporten från en osteologisk undersökning utförd av en professor i anatomi 1872, skelettdelarna försvann därefter (Iversen & Näsman 1991: 45). Då det osteologiska materialet inte på nytt kunde gås igenom i samband med den andra utgrävningen, vet man inte med säkerhet huruvida det rör sig om en man eller en kvinna, eller en man och en kvinna vilket också har föreslagits. Teorin att det skulle ha rört sig om två personer i kistan härstammar från Margrethe Hald som skrev sin doktorsavhandling 1950 om förhistorisk textil, och hennes mått av vad som har tolkats som ett armband från graven, där måttet sedan användes i en rekonstruktion. Det rekonstruerade bandets mått visar enligt Egon H. Hansen att armbandet *"måtte have været anvendt av en relativ spinkelt bygget kvinde."* (Hansen 1991: 146). Hansen stödjer sitt påstående på ett referat från de försvunna dokumenten om undersökningen av de likaledes försvunna delarna av skelettet där bedömningen var att en del ben var klenare byggda än *"end nu almindelig"* (Hansen 1991: 147). Även om man med ovanstående indikationer inte kan utesluta möjligheten att graven i Mammen skulle ha kunnat hysa både en man och en kvinna, väljer jag att för denna uppsats bortse från möjligheten och fokusera på att en man blev gravlagd, då till exempel gravgodset inte indikerar förekomsten av en kvinna i graven, samt att diskussionen kring två gravlagda individer inte tas upp av andra forskare (se t.ex. Hägg 1991: 156ff, Gräslund 1991: 205ff, Näsman 1991: 163ff).

Dräkten är tillsammans med Mammenstilen på yxan det som Mammengraven främst är känd för. Det som återstår av den gravlagdas kläder är textilfragment som tillvaratogs vid den första utgrävningen. Textilfragmenten var hårt åtgångna och låg vilket framgår av Feddersens brev till Worsaae vilket jag återgav i kapitlet om utgrävningen, utvräkta ur graven och utspridda över högen. Fragmenten av dräkten blev inte vetenskapligt genomgångna förrän Hald skrev sin doktorsavhandling, och även vid utgrävningen 1986 hittades textilfragment (Østergård 1991: 124). Vid en jämförelse mellan fragment från samma vävning tillvaratagna vid utgrävningen 1868 och 1986 är färgskillnaden stor, vilket påvisar att textilfragmenten från den första utgrävningen har blekts sedan de kommit *"i ljuset"* (Ibid).

En kopia av dräkten från Mammengraven (bild 9) stod klar 1990 på uppdrag av det danska Nationalmuseet. Denna kopia har kommit att stå som ett exempel på en vikingatida stormans klädessätt trots problematiken i att man inte vet hur dräkten egentligen såg ut. Förlagan till kopian har hämtats från en bild på Knut den store (son till Sven Tveskägg) från 1031, och bilden uppvisar ett flertal likheter med tygfragmenten från graven, även om kopian i sig inte är mer än ett förslag på hur dräkten kan ha sett ut visar den ändå hur fragmenten kan ha suttit ihop i en helhet och illustrerar en dräkt på den mer exklusiva änden av klädedräkter (Inga Hägg 1991: 156ff). Hägg visar genom en jämförelse mellan textilier från Hedeby, Birka och fragmenten från graven i Mammen detta, och slutsatsen är att den gravlagda har varit iförd en dräkt värdig en storman. Att den gravlagda har haft en dräkt som speglar hans sociala ställning visar även förekomsten av en speciell röd och lila nyans i färgningen, och ulltyperna som var av högsta kvalitet för perioden (Walton 1991: 143). I tygfragmenten som bevarats syns spår efter broderier, djur och andra fragmentariska figurer på dräkten, och till dräkten hörde band med guld- och silvertråd.

Med den andra utgrävningen där man dendrokronologiskt kunde datera graven, och där det med hjälp av dateringen visades att den gravlagda mannen i livet troligtvis var samtida med Harald Blåtand har det uppstått diskussioner kring om han i egenskap av storman rent av kan ha rört sig i kretsarna kring maktaristokratin under kungen i det närliggande Jelling. Vad som eventuellt kan antyda att så har varit fallet är praktyxan, om denna tolkas som en rangsymbol på samma sätt som man har tolkat de långskaftade yxorna på Bayeuxtapeten, samt den geografiska närheten till Jelling. Den vikingatida kronologin diskuteras av Ingmar Jansson (1991: 271ff) med en utgångspunkt från år 970/971, dateringen av träet i graven. Genom studier av stilar förknippade med fynden konstaterar han att trelleborgarna i Fyrkat samt

Trelleborg kan bindas till uppförandet av nordhögen i Jelling tidsmässigt, till en period inom tjugotvå år och har således tillkommit under Harald Blåtands och inte Sven Tveskägs tid vid makten som man tidigare har antagit (Ibid). Trelleborgarnas syfte är inte klarlagd, och även om de endast var i bruk en kortare tid har deras syfte otvetydigen samband med en maktyttring av ett eller annat slag från Harald Blåtands sida. Vilken roll den gravlagda i Mammengraven har haft i allt detta kan man endast spekulera kring, men som en storman har han sannolikt inte enbart haft en undanskjuten passiv roll, oavsett om han hörde till Harald Blåtands innersta krets eller inte.



Bild 9. Nationalmuseets rekonstruktionsförslag till dräkten mannen i graven kan ha varit iklädd när han gravlades.

Fokus i diskussionerna kring den gravlagda har också rört huruvida han skulle ha varit kristen eller inte. Frågan diskuteras av Anne-Sofie Gräslund (1991: 205ff; 2001: 50) som nämner svårigheterna i att dra en skarp gräns mellan hedniska och kristna ritualer i vikingatida begravningar, och hon illustrerar detta med bland annat fynden från Sutton Hoo samt genom skriftliga källor (se även Schødt 1989: 187ff; Steinsland 1989: 203ff). I sin genomgång av Mammengraven koncentrerar hon sig på att leta efter kristna uttryck, och kommer i sin slutsats fram till att symboliken kring graven mestadels indikerar att den gravlagda troligtvis har varit en del av en kristen begravning, de hedniska elementen som till exempel gravhögen kan förklaras med att det inte fanns en kyrka eller kyrkogård i närheten och att vaxljuset på kistan därför kan ha fungerat i samma andemening som en runsten med ett kors (Gräslund 1991: 208f; 2001: 51). Vidare anser jag att gravhögen likt kammargraven i sig hörde till en

specifik tradition vilket jag tidigare har diskuterat. Det finns en religiös symbolik i gravgodet med hasselnötterna som symboliserar återuppståndelse och i synnerhet är praktyxan intressant med det säregna symbolspråk som ornamentiken och motiven talar, dessa har betytt någonting för samtiden men exakt vad kan inte besvaras idag. Det går givetvis inte att sätta sig in i vad den gravlagda mannen har tänkt och vad han önskade, men symbolspråket indikerar enligt min uppfattning att han har fått en kristen begravning. Detta antingen på grund av personlig övertygelse eller för att det hörde till en ny sed som av en eller annan anledning påtvingades honom, likt Harald Blåtand eventuellt kan ha låtit återbegrava sin far Gorm i en kyrka och därmed lät ”kristna” honom efter döden.

3.5 Vad säger den materiella kulturen?

I detta kapitel är avsikten att genom en första komparation jämföra mina två valda arkeologiska studieobjekt, och få fram en bild av den materiella kulturen som i det kommande komparationskapitlet ställs mot bilden av den skriftliga kulturen. Vidare avser jag att i detta kapitel diskutera vad den materiella kulturen egentligen säger.

Vid min analys av mina valda arkeologiska studieobjekt, som jag medvetet fokuserade kring de gravlagda männens socioekonomiska ställning i det dåtida samhället, samt på religionsskiftet kring deras levnads- och begravningsår, framträdde en bild av två män som trots att de hade en betydande maktställning gemensamt, ändå hade stora olikheter.

Symboliken kring gravarna talar om ett maktspråk som dessa män använde när de var i livet, den gravlagda i Ladbyskeppet var gravlagd i ett skepp som var byggt för att seglas i grunda farvatten och dessutom i ett skepp vars konstruktion med sin lättmanöverbarhet indikerar att det var ett krigsskepp snarare än ett skepp avsett för fredlig handel. Spåren efter de vapen som eventuellt kan ha funnits i Ladbyskeppet talar dessutom sitt tydliga språk och förstärker intrycket av att den gravlagda var en man som befäste sin maktställning och status genom våld. Skeppets placering som grav stärker intrycket av att den gravlagda hade den auktoritet som krävdes för att även i döden vara mäktig nog att låta sig begravas som den centrala punkten i ett redan existerande gravfält, möjligtvis över redan existerande gravar som vräktes undan eller flyttades.

Graven i Mammen talar också med ett maktspråk men av en fullständigt annan karaktär, maktuttrycket visar sig istället med den gravlagda mannens dyrbara kläder, samt med praktyxan med silverinlagd ornamentik som knappast har varit avsedd att användas, utan för att visas upp, kanske som en symbol på hans status eller som en rangsymbol. Kontrasten är således tydlig mellan maktsymboliken och min tolkning av de gravlagda är att vi har ”krigaren” i Ladbygraven mot ”politikern” i Mammengraven.

Dateringen av graven i Mammen är dendrokronologiskt fastställd till cirka tjugo år efter det att Harald Blåtand blev kung och officiellt lät kristna danerna, en lika exakt datering av den gravlagda i Ladbyskeppet har vi inte tillgång till, men han borde ha levt och verkat under generationerna före Harald Blåtand, och kan möjligtvis ha avlidit så sent som under Gorms regenttid som enligt källorna var en hätsk motståndare mot kristendomen. Av gravgodset att döma kan bilden av ”krigaren” kompletteras med att han enligt min uppfattning inte var kristen, och bilden av ”politikern” kan kompletteras med att han enligt min uppfattning var kristen. En sammanfattning av komparationen av de två arkeologiska studieobjekten är således att studieobjekten inte bara representerar två skilda typer av maktaristokrati i Danmark under 900-talet, utan även speglar religionsskiftet.

För att kunna besvara frågan; Vad säger den materiella kulturen måste man analysera frågan från flera olika håll. Inom ämnen som matematik och fysik är forskarna ofta begränsade till naturvetenskapliga lagar där logiken och naturen härskar och styr, frågan får ofta sitt svar med hjälp av formler och logik.

Inom arkeologi är ehuru en fråga inte lika lättbesvarad. Den så kallade processuella arkeologin syftade på att man försökte göra arkeologi mer naturvetenskapligt, i den meningen att man skulle kunna skapa slutsatser utifrån data, i synnerhet under inspiration från den amerikanska antropologin och studium av moderna primitiva kulturer (Myhre 1991: 166ff). Den fria individens handlingskraft och vilja att särskilja sig från det samtida kollektivet kom i skymundan med den processuella arkeologins tankegångar. Som en motreaktion står den post-processuella arkeologin där man, i detta fall, tycker rakt tvärtom, den fria individen har en handlingskraft och är kapabel att särskilja sig (Trigger 1989: 367f)

Med dessa två tankesätt och sätt att se på arkeologi och dess fynd, får man också två synsätt på de två exempel av materiell kultur som jag har med i denna uppsats. Med den processuella arkeologin förvandlas gravarna till kvantitet, data. Med det post-strukturalistiska tankesättet och med den post-processuella arkeologin i synnerhet förvandlas de gravlagda istället till individer som möjligtvis kan vara i relation till andra, genom traditionsbunden eller politisk/social samhörighet.

Båda gravarna är utgrävda långt före någon hade hört talas om de två ovannämnda teoretiska begreppen, kan man ändå hävda att dagens forskare applicerar processuell respektive post-processuell syn på forskningsrapporter skrivna långt före begreppens skapande? Ja, det menar jag att man ska göra, och jag som student som har fostrats i den post-processuella tidens anda har givetvis också formats och påverkats. Till skillnad från fysikerna som rör sig i formlernas värld, där allt är sant tills det motbevisas rör sig arkeologen i humanistens värld, där inget är riktigt sant, det är bara en möjlighet tills en mer sannolik förklaring presenteras. Arkeologen är därför mer känslig för yttre påverkan i form av ovannämnda teoretiska begrepp, som blir bindande likt fysikernas formler.

Den franska sociologen Pierre Bourdieu behandlar problematiken i sin bok *La Distinction* (1979) och själva kärnan i hans omständliga argumenterande och undersökningar är att människor har ett habitus, ett förhållningssätt baserat på erfarenheter vilken formar sättet denna människa i sin tur ser på saker och ting. Tankegången är i grunden post-strukturalistisk och känns igen bland annat hos den samtida Michel Foucault, även om man skulle kunna utläsa att individens förmåga till en särart betonas, så finns även den underliggande paradoxen att människans handlingar, medvetet eller omedvetet har påverkats av yttre faktorer, habitus.

För att återknyta till rubriken, vad säger den materiella kulturen oss egentligen i de fall jag har tagit upp här? För det första finns empirin, minutiösa undersökningar på fynden under laboratorieförhållanden, vilket blir det närmaste naturvetenskaplig precision en arkeolog kan komma. Visst kan en datering slå fel på några år, men i arkeologiska sammanhang talar man ändå om precision. Fynden är primärkällor, berättande källor, kvarlevor och allt på en gång, beroende på hur man väljer att se på saken vilket leder diskussionen in på tolkningen.

Tolkande är en form av hermeneutik där den som tolkar försöker sätta sig in i vad fyndmaterialet är och hur man använde det. I symboliska situationer som har varit fallet under den materiella kulturen jag ger exempel på måste tolkaren dra sin förmåga till inlevelse långt för att kunna bilda sig en uppfattning, och oundvikligen riskerar hon även att hamna långt från målet. Denna risk är den post-strukturalistiska humanisten synnerligen medveten om, och i många fall vågar man inte tolka. En av de mer kända processuella arkeologerna i Sverige är Göran Burenhult som man kan använda som en representativ motpart till denna rädsla, och han har tvärtom gjort sig känd även bland allmänheten för relativt vida tolkningar.

Sammanfattningsvis; ovan har jag argumenterat för att tolkningen av materiell kultur är synnerligen problematisk även om man har tillgång till den mest moderna utrustning som finns idag, som man har till hjälp för att datera, bestämma etc. Tolkandet av materiell kultur blir således en synnerligen subjektiv historia, där den som tolkar är påverkad av sitt forskningshabitus och det rådande forskningsparadigmet. Även om jag här framställer möjligheten att överhuvudtaget få till stånd en tolkning som nattsvart, har jag medvetet dragit argumentet till sin yttersta gräns för att exemplifiera vad jag anser vara ett källkritiskt problem.

Om man istället ska besvara frågan vad materiell kultur säger, på ett mindre nattsvalt sätt och utan att dra argumenten till sin yttersta gräns låter det sig också göras, vilket jag kommer att återkomma till i komparationskapitlet som följer på analysen av de skriftliga källorna.

4. Analys av de skriftliga källorna

I likhet med vad jag tidigare har nämnt i metodkapitlet kommer jag att använda de skriftliga källorna för att belysa det arkeologiska materialet. Det jag lyfter fram i analysen kommer således inte nödvändigtvis att ha en sammanhållande helhetsbild, utan det som lyfts fram är det som på ett eller annat sätt kan relateras till det arkeologiska materialet.

4.1 Kort introduktion om Ansgar samt Vita Ansgarii

Om benediktinermunken och den sedermera helgonförklarade Ansgar har man idag större kunskaper än vad som är fallet med Adam av Bremen, detta av den enkla anledningen att Ansgar nådde den betydande posten av ärkebiskop i Hamburg-Bremen vilket under hans period även kom att innefatta Norden som ansvarsområde. Intensiteten i åminnandet av Ansgar har varierat under seklen, men bortglömd har han inte varit då han förekommit i högtider samt skrifter från medeltid till nutid (Helander 1986: 185f). Det kyrkliga intresset för Ansgar efter hans död har fokuserat på helgonförklaringen av den samme.

Reliker, som 1982 av kyrkliga myndigheter fastslogs komma från Ansgar har undersökts, Den anatomiska strukturen avslöjar tillväxtstörningar under ungdomsåren till följd av sjukdomar och näringsbrist av den typ som hunger eller intensiv fasta kan förorsaka (Helander 1986:184).

Från skriftliga källor vet man att Ansgar föddes i september 801 i Amiens i Frankrike, och dog i februari 865 i Bremen. Den primära skriftliga källan till information om Ansgar är hans levnadshistoria, *Vita Ansgari*, som nedtecknades av hans efterträdare i Hamburg-Bremen, ärkebiskop Rimbert som förmodas ha stått Ansgar nära (Hallencrutz & Odelman 1986: 115).

Jag ska i nedanstående analys gå igenom Vitán och Gestan, för att framföra det jag anser vara relevant för att kunna besvara den primära frågeställningen i denna uppsats. Ansgar är i synnerhet intressant som motpart till den materiella kulturen då han själv missionerade i Danmark på 820-talet.

4.2 Analys av Vita Ansgari

4.2.1 Ansgar och Rimbert

Ansgar som person framträder i Rimberts beskrivning av honom i Vitán som en gudfruktig och underdånig Guds tjänare. Om kvarlevorna som påvisar tillväxtstörningar på grund av eventuell fasta verkligen kommer från Ansgar, är det svårt att motsäga att Ansgar skulle ha varit annat än Gudfruktig, och även vid en snabb läsning av Vitán förstår man att Rimbert måste ha stått Ansgar nära. Ehuru vi lär oss mycket om Ansgars karaktär genom Rimberts omsorg, finns det även ett outtalat syfte med Vitán vilket främst är att belysa de vikingatida samhällena, och invånarnas behov av den sanna tron vilken Ansgar i Vitán står som en representant för. Rimbert framhäver således Ansgar som inte enbart en representant för den kristna tron i sitt missionerande, utan även en kristen vars karaktär och gudstro läsaren ska lära av, Rimbert lyfter upp Ansgar som ett helgon, komplett med beskrivningar av de himmelska syner Ansgar hade, vilka vägledde hans beslut.

Mycket tyder på att Rimbert följde med Ansgar på hans andra missionsresa till Sverige år 851 eller 852 (Hallencrutz 1986: 164). Detta tillsammans med de nära band Ansgar och Rimbert rimligtvis har haft ger en större trovärdighet till ögonvittnesskildringarna i Vitán, samt även till uppgifterna om de första åren och missionsresorna till Danmark och Sverige som han fick från Ansgar.

4.2.2 Ansgar som missionär

Genom hela Vitán lyfts Ansgars godhet och hans gärningar fram, men det är för den skull inte svårt att i Vitán även följa de motgångar som missionerandet i Skandinavien och även på hemmaplan stötte på, och där Ansgars eget liv flera gånger stod på spel. Syftet med beskrivningarna av motgångarna har inte enbart varit att återge en korrekt kronologi, men torde även ha haft syftet att ytterligare framhäva de framgångar Ansgar hade i sitt missionerande, trots alla problem. I ljuset av detta blir Vitán en förutsägbar framgångssaga där problem och motgångar i första halvan av Vitán sveps bort under den andra halvan där kristendomens fotfäste i Danmark säkras. Förutom att Vitán således ger en ytterst vinklad bild av skeendena under övergången från hedendom till kristendom, blir det också tydligt att den ger en förenklad bild, i synnerhet om man jämför uppgifterna med den mer sentida Gestan.

Vitan börjar med en beskrivning av Ansgars barndom och uppfostran i kapitel två till fem, där fokus ligger på hans kristna fostran och där Ansgars visioner av bland annat skärselden återges, och avsikten är tydlig från Rimberts sida, där han försöker visa att Ansgar var född till att bli ett helgon, och det är genom den hagiografiska inledningen som Vitans uppgift blir teologisk (Ekenberg 1986: 138f).

Efter att den danska kungen Harald Klak besökt kejsar Ludvig den fromme efter att ha blivit bortdriven från sitt rike av fientligt sinnade stormän, och fått hjälp efter att ha konverterat till kristendomen som den första danska kungen, skickades Ansgar som en ung man till Danmark tillsammans med en munk vid namn Autbert (Rimbert 1986: 22f). De två munkarna skickades till Danmark för att arbeta för kristendomen under Ludvig den frommes missionsinitiativ och vistades där bland kristna och hedningar förkunnandes Guds ord. Detta påvisar att kristendomen vid denna tidpunkt genom handelskontakter redan hade etablerat sig i Danmark och att kristna och hedningar levde sida vid sida, det finns i Vitan inga detaljerade uppgifter om var Ansgar och Autbert missionerade, men förekomsten av kristna och hedningar på samma plats antyder att det troligtvis har rört sig om en centralplats, troligtvis Hedeby. Den danska kungen som konverterade till kristendom i utbyte mot hjälp är ett belysande exempel på hur kristendomen användes för att gagna politiska syften, och målmedvetna förespråkare av kristendomen av religionspolitiska skäl återkommer i Vitan med Hårik den äldre i Danmark och kung Björn i Sverige, och Hårik den yngre med ett mer vacklande intryck (Hallencreutz 1986: 175).

Under denna första mission nämns det bland annat att Ansgar och Autbert sökte efter unga pojkar de kunde friköpa från trälldom för att lära upp till att tjäna Gud. Denna verksamhet fortsatte enligt Vitan i två år eller mer, och avbröts när Autbert avled (Rimbert 1986: 25). På kejsarlig befallning fick Ansgar ett nytt uppdrag, då ett sändebud från svenskarna hade nått kejsar Ludvig, med ett meddelande om att det fanns många som önskade övergå till den kristna religionen bland detta folk, och även deras kung var välvilligt inställd till att låta kristna präster vistas där. Så kom det sig att Ansgar, tillsammans med två andra vid namn Witmar och Gislemar reste till svenskarnas land för att se om detta folk var berett att anta den kristna tron. Vad som följer på detta är en veritabel äventyrshistoria där de överfölls av sjörövare halvvägs till Sverige och där de med nöd och näppe undkom med livet i behåll efter att ha förlorat gåvorna från kejsaren (Rimbert 1986: 27). Efter att de därefter med stor svårighet tog sig fram ända till Birka blev de dock vänligt mottagna av kung Björn. I Vitan förtäljer man vidare att det i Birka fanns många kristna fångar, som nu äntligen kunde få ta del av de gudomliga mysterierna. Stadens hövitsman och kungens rådgivare Hergeir, lät sig omvändas till kristendom och lät också bygga en träkyrka på sin tomt (Rimbert 1986: 28). Ansgar vistades i Birka i ett och ett halvt år.

Ansgars missionsuppdrag i danska och svenska områden som de beskrivits ovan har varit kortfattade och utan vidare detaljer i Vitan, detta trots att Ansgar tillbringade mer än tre och ett halvt år under detta missionerande. En naturlig förklaring till detta kan vara att Ansgar när han berättade om händelserna för Rimbert inte mindes dem så väl, då ett betydande antal år hade förflutit, men som jag ser det hänger bristen på detaljer snarare samman med bristen på konkret framgång, och detta gäller i synnerhet det första missionsuppdraget i Danmark. Bristen på konkret framgång blir dessutom tydlig om man ställer första halvan av Vitan mot den andra halvan. Från och med kapitel femton i Vitan får berättelsen om Ansgars liv en annan karaktär med fler detaljer, mer händelser och detta hänger samman med en större konkret spridning av den kristna tron. Ansgar som nu i Vitan omnämns som ärkebiskop över sitt stift med ansvar över folken som bodde i norr, fortsätter att köpa pojkar av dansk och slavisk härkomst, och även att friköpa somliga ur fångenskap i avsikt att uppfostra dem till att tjäna Gud.

Motgångarna som skildras på ett sätt där Ansgars personlighet lyfts upp exemplifieras bäst i Vitan av Hamburgs förstörelse som beskrivs i kapitel sexton. Trots att hedniska sjörövare

överraskande anfaller staden, och försvaret kollapsar så hastigt att Ansgar med nöd och näppe lyckas undkomma med livet i behåll, och trots att Hamburg förstörs, nedslås inte Ansgar av motgångarna utan kämpar enligt beskrivningen i Vitän tappert vidare. Samtidigt med denna motgång provas Ansgar åter igen då svenskarna gör uppror och biskop Gautbert skickas ut ur landet efter att hans tillgångar utplundrats och hans medhjälpare mördats, detta var dock ett folkligt uppror utan stöd från kungen. I Vitän beskrivs Guds hämnd mot praktiskt taget alla dessa människor som varit inblandade, utan att gå in på detaljer nämner Vitän ehuru som exempel att de som smädat Guds sändebud rent av dör, och att förmögenheten minskar (Rimbert 1986: 34).

Det är i denna del av Vitän som framgångssagan får sin början, och efter alla motgångar och specifikt efter det att Gud straffar de skyldiga får kristendomen enligt Vitän fäste, hedningarna vågar inte opponera sig i fruktan för Guds hämnd. Att Gud skulle ha straffat dessa människor genom att ta livet av dem, samt att minska deras förmögenhet är inte särskilt troligt, istället kan man med det faktum att det omnämns att hedningarna inte vågar opponera sig utläsa att makten kring kungen har tagit ställning för att kristendomen ska tillåtas etableras. Det går vidare att spekulera kring att bestraffningen av de inblandade som omnämns i Vitän kan ha varit av en fysisk och rent världslig karaktär, även om varken arkeologiska fynd eller uppgifter i Vitän eller andra skriftliga källor med enkelhet kan användas för att styrka detta påstående.

Även om det inte uttryckligen i Vitän nämns att sjörövarna som förstörde Hamburg var danska går det ändå att med Hamburgs geografiska placering med närhet till danskt område, utgå från att det rörde sig om danska snarare än slaviska sjörövar. Ett danskt försök att erövra Birka omnämns i kapitel nitton och är intressant i den meningen att det nämns att danskarna utrustade tjugoen skepp för detta uppdrag. Erövringsförsöket avstyrs enligt Vitän med Guds hjälp, då danskarna övertalas att plundra en hednisk slavisk stad istället, åter igen segrar således Gud i Vitän. Även om detta budskap prånglas ut för att förhärliga Ansgars gärning som Guds underdåniga tjänare, är det ändå tydligt att det bland folket finns en misstro mot kristendomen och att hedningarna fortfarande under den tid som Vitän avhandlar är i majoritet hos folket.

Men vem ägde dessa skepp som utrustades? Frågan besvaras inte i Vitän, men en koppling till personen som är begravd i Ladbyskeppet kan onekligen göras, och i Vitän omnämns även, i synnerhet i kapitel trettioett, stormännens inbördes strider om makten i Danmark, vilket dels pekar på att det fanns ett större antal stormän, samt att de var mäktiga och även hade varierande åsikter om vilken religionsform som var lämplig. Detta är intressant när de stormän som begravdes i Ladbyskeppet och Mammengraven ska belysas, och i synnerhet gäller detta den gravlagda i Ladbyskeppet som var kopplad till en hednisk religion och tradition. I kapitel tjugosex beskriver Rimbert Ansgars andra resa till Sverige, där han själv tros ha följt med och således kan betraktas som en primärkälla till det han beskriver, Rimbert lägger stor tyngd vid tingets roll i maktfördelningen och beskriver även bruket att kasta lott för att fråga om gudarnas vilja, och skriver vidare; *”det är brukligt hos dem, att varje offentlig angelägenhet avgörs mera genom folkets enhälliga vilja än genom kungligt maktspråk”* (Rimbert 1986: 54). Det är dock oklart huruvida man från detta vittnesmål från Birka som onekligen intar en särställning i det vikingatida Skandinavien, kan säga att ”folkets enhälliga vilja” skulle ha haft ett lika stort inflytande i till exempel den i Ladbyskeppet gravlagda stormannens territoriella maktområde, och det maktbruk han kan ha tillämpat. Att så ändå kan ha varit fallet indikerar belägg för att det vikingatida tinget var en viktig distrikts- och provinsiell mötespunkt för politiska diskussioner där markdispyter etc. avgjordes (Sawyer & Sawyer 1993: 81).

Slutgiltigt kom vikingaangreppet på Hamburg cirka 845 leda till att Ansgar etablerade sig som ärkebiskop 849, då Hamburgs ställning försvagats genom riksdeleningen 843 och ytterligare genom förstörelsen av Hamburg (Hallencrutz 1986: 172). För missionen i Danmark och Sverige innebar stiftets försvagning att utvecklingen gick i stå men genom

konstruktiv diplomati med Hårik den äldre lyckas Ansgar under detta slutgiltigt lägga grunden för kyrkan i Danmark (Hallencrutz 1986: 173). I kapitel trettiofyra skriver Rimbart redan i kapitelrubriken att verksamheten i Danmark har säkrats, detta kan givetvis kopplas ihop med att följande kapitel i Vitin avhandlar Ansgar som person och senare även hans död. Att påstå att verksamheten i Danmark säkrats redan vid denna tidpunkt är dock aningen av en överdrift, då verksamheten ska utläsas som att den kristna missionen i en blygsam skala tilläts verka i danska Slesvig och Ribe under beskydd av Hårik den yngre under tidigt 850-tal, och dessutom tilläts installera en klocka i kyrkan i Ribe vilket lokalbefolkningen tidigare hade motsatt sig (Rimbart 1986: 61).

Sammanfattningsvis rör sig Vitin primärt på dels ett teologiskt samt ett politiskt plan, att använda det som står skrivet svart på vitt i Vitin i ett försök att belysa det arkeologiska materialet blir därför svårt i ett direkt perspektiv, det jag har återgivit ovan är endast en liten del av Vitin, då jag har funnit det mesta vara irrelevant. Det politiska planet Vitin rör sig på tas upp bland annat av Carl Fredrik Hallencrutz (1986: 172f) som diskuterar maktspelet kring de centralkyrkliga och rikskyrkliga linjerna vid denna tidpunkt, där den frankiska tronföljdsstriden kom även fungera gynnsamt för Ansgars karriär.

Istället för att fungera som ett material som kan användas i en direkt komparation med den materiella kulturen fungerar Vitin som en viktig källa där en bakgrundsbild ges till symboliken i det arkeologiska materialet, ett konkret exempel på detta är det danska försöket att inta Birka, där det i Vitin omnämns att tjugoen skepp utrustades, det blir därför lätt att dra paralleller till Ladbyskeppet. Att den gravlagda utesluts från möjligheten att ha deltagit i försöket, samt i plundringen av Hamburg som också omnämns är rent kronologisk och grundar sig på dateringen av Ladbyskeppet är yngre än dessa händelser, men händelserna kan användas som exempel på hur skeppet kan ha använts. Om detta antagande stämmer fungerar den skriftliga källan i mitt studieobjekt som ett exempel på hur denna skriftlig källa kan användas för att belysa ett specifikt arkeologiskt studieobjekt.

4.3 Kort introduktion om Adam av Bremen samt hans verk

Man vet inte mycket om *Adamus Bremensis*, eller Adam av Bremen, varken när han är född eller när han dog. Det finns således ett stort frågetecken kring mannen som skrev Gestan. Det man vet är att han kom till Hamburg-Bremen för att arbeta under ärkebiskop Adalbert mellan år 1066 och 1067. Efter att ha slutfört Gestan levde han eventuellt ytterligare några år på 1070-talet.

Adams Gesta består av fyra böcker, där främst de två första är intressanta i denna uppsats. I den första beskriver Adam Bremenkyrkan och dess biskopar, och kyrkans mission i norr, i den andra boken fortsätter Adam i samma spår, men har även ett inslag av tysk politik mellan år 940 och 1045, vilket till en viss del är relevant i de fall det berör Danmark. Den tredje boken är tillägnad ärkebiskop Adalbert, medan den fjärde boken är i huvudsak geografisk och beskriver landen och öarna i norr, men även har ett inslag av uppgifter om folken i norr. De två förstnämnda böckerna har jag således koncentrerat min analys kring, den tredje har jag bortsett från och den fjärde har jag analyserat i den mån uppgifterna som har lämnats har varit relevanta.

Källorna Adam använde sig av när han skrev Gestan var dels skriftliga källor från kyrkliga arkiv, och Adam visar att han var väl inläst gällande klassiska författare. Adam använde sig av Rimberts Vita som en skriftlig källa, och han använde sig även av en stor mängd muntliga vittnesuppgifter av varierande grad. Adam har i ett flertal fall valt att inte nämna varifrån han har fått uppgifterna och många källor han har valt att använda sig är inte tillgängliga idag, vilket givetvis påverkar trovärdigheten i de givna uppgifterna då de inte kan kontrolleras, i synnerhet gäller detta om man betänker varför Adam skrev sin Gesta.

Att Gestan är en vinklad källa har varit allmänt känt länge, och ny forskning har än tydligare pekat på att det underliggande skälet torde ha varit att han ville försvara Hamburg-

Bremenstiftets anspråk gentemot påvestolen, för Norden, och det har även argumenterats för att Adam valde att beskriva hedniska riter och templet i Uppsala, för att ge sin Gesta mer tyngd och trovärdighet för det outtalade underliggande skälet.

I denna uppsats är dock avsikten att söka efter bilden som förmedlas i första hand. Vilken bild ville Adam ge? Jag ska nedan, i likhet med analyskapitlet av Vita Ansgarii gå igenom Gestan för att kunna hitta underlag för att kunna svara på min primära frågeställning, och utgångspunkten är det arkeologiska materialet som ska belysas.

4.4 Analys av Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum

Gestan har många likheter med Vitän då båda författarna var Gudsmän, och verksamma inom kyrkan, trots dessa likheter är Vitän och Gestan två skilda verk till sin struktur och sitt upplägg trots att de båda är kronologiskt upplagda. Då Vitän avser att lyfta upp Ansgar avser Adam att i Gestan lyfta upp hela stiftet han är en representant för, beskrivningarna blir således mer yviga och långtgående, och blir mer intressanta som en teologisk och politisk bakgrund till det arkeologiska materialet. En källkritisk aspekt att betänka är att Adam beskriver händelser som skedde ett sekel tidigare men han förefaller vara välinformerad om 900-talet. Den danska kristna kungen Sven Estridsen (död 1074) anses vara huvudkällan till Adams kunskaper om Danmark under 900-talet. Estridsen som kunde räkna sina anor i nedstigande led från den förkristne kung Gorm har rimligtvis varit en bildad och väl insatt man som haft stora kunskaper om sitt folk och sitt land (Andersen 1991: 328f). Adam uppsökte Estridsen vid hans hov, antingen på Själland eller i Skåne, och besökte varade en längre period, sannolikt flera månader (Adam 1984: 171; Nyberg 1984: 295).

Den första boken i Gestan börjar med en beskrivning av Sachsen, sachsarnas folk, och vad som i Gestan framställs som deras ärorika historiska kontinuitet. I Gestan framställs detta folk som en betydande del av Germanien med sin fruktbarhet och sina män. Även om Adam här skriver i egenskap av lokalpatriot kan man ändå i dessa första kapitel genom de förhålligande beskrivningarna av sachsarna få en föreställning om hur mäktiga områdena söder om Danmark var, och kan lättare förstå varför områdena norröver kom att påverkas av influenser söderifrån.

I de första kapitlen får man genom Adams omsorg en utförlig kronologisk beskrivning av kristnandeprocessen av folken fram till, och från och med kapitel sjutton då Ansgars mission så som den beskrivits i Vitän upprepas av Adam i Gestan, och fylls ut med fler källor som Adam har haft tillgång till. I Gestan omskrivs från och med kapitel trettiofem Rimberts tid som ärkebiskop och att han fortsatte missionsuppdragen hos hedningarna i norr, han fortsatte att friköpa fångar och offrade guld och rikedomar för detta, det kan således utläsas att detta för säljarna var en ytterst lukrativ affärsverksamhet och att det genom detta friköpande av fångar kom att införas guld, och till och med altarkärl till Skandinavien till följd av slavhandeln (Adam 1984: 46).

I Gestan låter Adam oss veta att nordmännen i raseri förstörde kyrkor, förstörde Sachsen, plundrade i Frankerriket, och besatte Frisland och England. Denna expansiva och våldsamma fas av Vikingatiden som beskrivs i Gestan har i mångt och mycket kommit att prägla den bild av vikingar som har blivit allmängods, de råa och hänsynslösa vikingarna som inte drog sig för mord i jakten på guld och rikedomar. Även om det förvisso är ställt utom allt tvivel att plundringståg verkligen skedde, kan man i kapitel fyrtiotvå i Gestan få en förklaring till vad Adam avsåg med beskrivningen. Guds heliga bekännare, i detta fall Ansgar och Rimbart, fortsatte trots stora faror att resa norrut och fortsatte att predika för dessa folk, ”*mot vilkas anfall varken beväpnade kungar eller frankernas mäktiga folk hade kunnat hålla stand*” (Adam 1984: 48) Budskapet är klart från Adams sida, det fanns bara en makt som kunde stoppa hedningarna, och det var Gud, och i synnerhet Guds representanter på jorden, Hamburg-Bremens missionärer.

Från kapitel femtionio omnämns den grymme Hardeknut Vurm (Gorm) vars nedärvda vildhet omöjliggjorde att han gick att vinna för kristendomen, enligt Adam hade han planer på att fullständigt förintä alla kristna, och lät dessutom döda många av Guds präster under tortyr (Adam 1984: 57). Men kungen son Harald lät sig kristnas, Harald tillät enligt Gestan att kristendomen fick utövas offentligt, vidare ställde han de kristna i de enskilda kyrkorna i danernas rike under sitt beskydd (Adam 1984: 58).

Resten av första boken i Gestan kretsar kring Birka och hedningarnas påstådda tempel i Uppsala vilket har varit fokus i forskningen men som sträcker sig utanför denna uppsats avgränsningar. I sin doktorsavhandling från 1998 fokuserade historikern Henrik Janson på konfliktlinjerna i Europa kring år 1075 med en utgångspunkt i Gestan och genom att undersöka aktörerna menar han sammanfattningsvis att Gestan ska ses som ett inslag i en politisk debatt, och att Adam medvetet överdrev templets betydelse för att legitimera det egna stiftets anspråk på Norden (Janson 1998: 327ff).

Den andra boken i Adams Gesta tar sin början cirka 940. Med Harald Blåtand kristnades Danmark officiellt och då mina arkeologiska studieobjekt för denna uppsats ligger i brytningstiden mellan religionsskiftet, samt är danska fynd är i synnerhet Adams beskrivningar av denna tid intressanta även om de är fåtaliga då Adam koncentrerar sig kring tysk politik. Uppgifterna om denna period rörande Danmark har Adam i huvudsak fått från Estridsen.

I kapitel tre i den andra boken beskriver Adam ett fälttåg mot danerna som enligt Adam hade påbörjat krigshandlingar och vid Hedeby mördat kung Ottos sändebud, och fullständigt utrotat den sachsiska kolonin (Adam 1984: 69). Som en hämnd ska Otto ha anfallit Danmark, och vid en följande drabbning med Harald Blåtands trupper vid Hedeby ska danerna ha besegrats, vid underkastandet ska Harald ha lovat att han skulle anta kristendomen i Danmark (Ibid). Adams beskrivning är dock förenklad och det råder en osäkerhet kring kronologin, anfallet i sig kan till exempel ha kommit först efter Otto den stores död (Sahlin 1984: 264). Adams beskrivning är således inte bara förenklad utan troligtvis även vinklad för att passa hans outtalade syfte med Gestan.

Danernas södra grannar var mäktiga och kuvade förutom danerna även slaverna. Detta stärkte kyrkan i Hamburg, som inte behövde frukta förstörelse vid denna tid, i likhet med de anfall som beskrivs i Vitan trots sin geografiska närhet och utsatthet "*på gränsen till de vilda folkens land*" (Adam 1984: 71). Det står klart att detta var en expansiv tid för kristendomen och i synnerhet fokuserar Adam på missionen hos slaverna fram till kapitel tjugofem då Harald Blåtand åter tas upp. Trots att han enligt Gestan mer eller mindre tvingades att anta kristendomen beskrivs han som utmärkande för sin gudsfuktan och tapperhet och hade sedan välvilligt tagit emot kristendomen i sitt rike, och höll ståndaktigt fast vid denna ända till slutet (Adam 1984: 81). Adam beskriver vidare Harald som havandes inte bara en avsevärd auktoritet när han lyckas återinsätta kung Hakon som avsattes i Norge, men att han dessutom lyckades göra honom försonligt inställd till kristna trots att han var av jättars släkt (Ibid). Denna vidskeplighet hos Adam är inget större återkommande drag i de två första böckerna, och auktoriteten Adam beskriver hos Harald ska utläsas som en betydande maktkonsolidering för honom som kung, ett antagande som stärks av att Adam vidare berättar i samma kapitel att Harald lät sända sin son Iring med en här för att erövra England.

I följande kapitel berättar Adam om de biskopar som vigdes för Danmark, även om andra källor visar att Adam här rör ihop skeendena, omedvetet, eller mer troligt medvetet i en efterhandskonstruktion för att låta påskina att Harald döptes före biskoparna utnämndes (Skovgaard-Petersen 1991: 324). Syftet med denna efterhandskonstruktion har varit att som med all annan medeltida historieskrivning ge en moralisk uppbyggnad (Ibid). Av de utnämnda biskoparna är särskilt Odinkar den äldre som vigdes för sveonernas land intressant då Adam skriver att han lätt kunde övertyga de vilda folken på grund av att han var lärd och dessutom av förnäm dansk börd (Adam 1984: 82). En fråga som är lätt att ställa sig är om det

som Adam beskriver som ett övertygande istället har varit ett tvång avsett att Odinkar var av förnäm börd? Adams beskrivning i kapitel tjugosju och tjugioåttan av hur Harald Blåtands son Sven Tveskägg genom ett folkligt uppror grep makten, där danerna avsvor sig kristendomen stärker detta antagande, då kristendomen onekligen inte kan ha varit starkt förankrad hos danerna.

Harald Blåtand avled strax därefter, 985 eller året därpå (Sahlin 1984: 267). Adams bild av Sven Tveskägg är lika mörk som hans bild av Svens farfar Gorm och tiden som följer på Harald Blåtands bortgång är en tid då maktkonsolidering riktas utåt med härjningar av bland annat Sachsen och maktkamper mellan Skandinaviska kungar (Adam 1984: 93). Resterande delen av Adams andra bok i Gestan är en händelserik och informativ läsning som i huvudsak koncentrerar sig på åren efter det första millennieskiftet, men i huvudsak går utanför denna uppsats avgränsningar. Det går dock att utläsa att maktkonsolideringen utåt måste ha haft en stark enande faktor inom Danmark, bland annat nämner Adam i kapitel femtiotvå följande; ”*Utrustad med tusen stora skepp för Knut alltså över det britanniska havet.*” (Adam 1984: 99). Adam åsyftar här Knut den store, och tidsmässigt är denna händelse endast ett par decennier efter det att Harald Blåtand dog. Även om det är mer än troligt att Adam, genom Estridsens omsorg, har överdrivit antalet skepp indikeras ändå en avsevärd förändring i danernas rike där kungen kunde samla stora resurser under sitt befäl, och dessutom rikta krafterna utåt för en expansion av maktområdet. I kapitel femtiosju berättar Adam exempelvis att det mellan Knut och Olav, nordmännens (norrsmännens) kung ständigt rådde krig, och där Adam anser att Olavs sak var mer rättfärdig då för honom kriget snarare var påtvingat än frivilligt (jmf. Adam 1984: 101 och Adam 1984: 229). Den danska statsbildningen hade således endast ett par decennier efter att Harald Blåtand avled tydligt fokuserats kring kungen som administratör och ledare.

Adams fjärde bok kännetecknas förutom av sina geografiska beskrivningar av en vidskeplighet och beskrivning av folken i norr som har lyst med sin frånvaro i de tre första böckerna. Tilltron till Adams uppgifter i fjärde boken får anses vara minst sagt låg, exempelvis i kapitel tjugofem i fjärde där han beskriver amazoner, hundhuvuden, cykloper och så vidare (Adam 1984: 221). Den fjärde boken är den som mest tydligt visar Adams underliggande politiska vinkling, vilken han dessutom själv delvis lyfter upp i ljuset i kapitel fyrtiotre (Adam 1984: 239). Den fjärde bokens trovärdighet är således rejält naggad i kanten. Men om man ska fokusera kring den bild Adam avsåg att ge är i synnerhet uppgiften om antalet kyrkor i Danmark intressant, cirka ett sekel efter det att Harald Blåtand kom till makten och införde kristendomen i Danmark, ska det enligt Adam ha funnits trehundra kyrkor i Skåne, hälften så många på Själland och en tredjedel på Fyn (Adam 1984: 208).

4.5 Vad säger den skriftliga kulturen?

I detta kapitel är avsikten att genom en första komparation jämföra mina två valda skriftliga källor, och få fram en bild av den skriftliga kulturen som i det kommande komparationskapitlet ställs mot bilden av den materiella kulturen. Vidare avser jag att i detta kapitel diskutera vad den skriftliga kulturen egentligen säger.

Då syftet med denna uppsats är att söka efter spår kring maktsymbolik, politik och religionsskiftet är de skriftliga källor jag har valt som studieobjekt rika och användbara källor. Även om det finns stora likheter mellan Vitan och Gestan rör sig skillnaden främst kring att Gestan är ett mer omfattande verk, som blickar över en enskild persons gärningar och istället koncentrerar sig på hela stiftets verksamhet. I synnerhet blir detta tydligt i Gestans kronologiska genomgång när Adam beskriver Ansgars tid som ärkebiskop. Rimberts och Adams beskrivning av samma händelser skiljer sig markant åt, då Adam som skriver sin Gesta två seklar efter Ansgars bortgång har valt att blicka utöver den enskilda personen och dessutom har valt att använda sig av ett större antal källor.

En komparation av de två skriftliga källorna för att få en fram vad jag har valt att kalla en skriftlig kultur sker på enklaste sätt om man väljer att fokusera på olikheterna. I Viton står Ansgar i fokus medan Adam avser att lyfta upp Adalbert som han tillägnar Gestan, samt sitt stift, ändock är det Adam själv som hamnar i fokus genom sitt politiserade skrivande. I likhet med "krigaren" och "politikern" i Ladbyskeppet och Mammengraven framträder en bild av Adam som en politiker snarare än en Gudsman, vilken Ansgar får stå som en representant för.

Att tolka en skriftlig källa som Gestan och Viton kräver en stor dos hermeneutik. I Gestan finns exempelvis Adam av Bremen i första steget, översättaren från latin till svenska i andra steget, samt jag som läsare i tredje steget, flera steg från vad som rörde sig i Adam av Bremens huvud, för att inte tala om att översättningen inte baserar sig på en primärkälla. Frågan som är lätt att ställa sig vid en dylik hård källkritik är om man överhuvudtaget kan tolka Gestan på något annat sätt än så som man själv önskar tolka den? Genom att använda sig av en vetenskaplig teori vid tolkandet, kan man dissekera texten på ett sådant sätt att teorin blir ett verktyg även för läsaren som kan följa processen. Diskursanalys av skriftliga källor har inom humaniora varit på modet så till den grad att när studenter ständigt väljer en diskursanalys som teoretisk metod i sitt uppsatsskrivande, infinner sig lämpligtvis frågan om inte habitus är inblandad i detta, jag tror att så är fallet även om det givetvis är en högst subjektiv åsikt, och i mitt fall har diskursanalysen haft som syfte att hitta beröringspunkter i det skriftliga materialet som har varit användbart för att belysa mina valda arkeologiska studieobjekt.

I de skriftliga källor jag har analyserat i föregående kapitel rör sig analysen på ett helt annat plan än vad som varit fallet under analysen av de arkeologiska objekten. Kan en komparation överhuvudtaget ske med en grund i den bild som ges i den skriftliga kulturen? För att kunna svara på den frågan måste man läsa mellan raderna i de skriftliga källorna, man måste se utöver det religiösa budskapet och istället söka sig till varför texterna skrevs. Den bild som har givits i forskningen är otvetydligt av en politisk art, och det är genom den politiska kopplingen man lättast låter en komparation mellan det arkeologiska och skriftliga materialet ske. För att återknyta till begreppet diskurs har jag som tidigare nämnts använt mig av denna i meningen "tanke- och begreppssystem", det politiska budskapet som förs fram av Adam av Bremen är ett exempel på ett tankesystem som genomsyrar hans skriftliga produktion. I synnerhet Janson skriver i sin avhandling om Adam av Bremens politiserade skrivande, och menar att Adams hela Gesta har en klar udd av ett debattinlägg i en politisk debatt som handlade om makt. Även om jag i analysen fokuserade på den bild Rimbart och Adam avsåg att ge går det inte att komma ifrån att den skriftliga kulturen säger två saker, och i synnerhet gäller detta Gestan, det som står svart och vitt på pappret och det som kan utläsas mellan raderna. I denna uppsats är båda delarna användbara för att besvara mina frågeställningar, samt i ett försök att verifiera mina hypoteser.

5. Komparation

I föregående kapitel har jag valt att gå igenom och analysera mina valda studieobjekt, och en komparation av de arkeologiska respektive skriftliga studieobjekten har skett, varav jag har fått fram en materiell respektive skriftlig kultur, i detta kapitel sker komparationen av dessa. Komparationen ska i denna diskussion ge mig ett svar på mina frågeställningar och verifiera eller falsifiera mina hypoteser.

Min primära frågeställning var; *Kontrasterar eller samspelar den materiella kulturen med den skriftliga kulturen?* Som min allmänna hypotes baserad på min förförståelse menade jag att den materiella och skriftliga kulturen kontrasterar mot varandra, då den materiella kulturen representerade den världsliga makten, medan Ansgar, Rimbart och Adam av Bremen var Gudsmän.

Att den materiella och skriftliga kulturen rör sig på två skilda plan torde inte ha undgått läsaren, men som jag nämner i föregående kapitel är tolkningen av den materiella kulturen en ytterst subjektiv historia där jag har varit påverkad av mitt habitus. Vidare säger den skriftliga

kulturen två skilda ting, dels det som står svart på vitt på pappret, dels det som kan utläsas mellan raderna. I min metodbeskrivning skriver jag vidare att jag ämnar fokusera på det arkeologiska materialet och låta det skriftliga ha en belysande roll, samt att jag specifikt har letat efter uttryck som speglar maktsymbolik och religionsskiftet, då de skriftliga källorna i en belysande roll lämpar sig bra för detta. Med detta i åtanke anser jag att det går att säga att den skriftliga kulturen samspelar med den materiella kulturen och därmed är min hypotes falsifierad.

Hade jag haft en annan frågeställning och valt att leta efter andra uttryck i det skriftliga materialet hade svaret sannolikt ha blivit att den materiella respektive skriftliga kulturen kontrasterade mot varandra. Tolkningen av de skriftliga källorna är dock problematisk, och åter igen kan begreppet habitus knytas till tolkningen av den analys jag har gjort, och problematiken är främst att habitus tenderar att göra tolkningen subjektiv, tolkningen av skriftliga källor påverkas också av vilken metod och teori man väljer att använda sig.

Min andra frågeställning var; *Går det att utifrån arkeologisk empiri att verifiera den bild av vikingatidens Sydsandinavien som ges i de skriftliga källorna?* Min hypotes, baserad på den förförståelse jag hade innan jag analyserade mina valda studieobjekt var; *Med arkeologisk empiri kan bilden som ges i de skriftliga källorna verifieras.*

Att verifiera Vitan och Gestan och att klassa dessa som trovärdiga källor kräver mer än mina två valda arkeologiska studieobjekt, men om frågan ändå ställs för denna uppsats har jag genom min analys inte funnit uppgifter i det arkeologiska materialet som motsäger uppgifter som ges i de skriftliga källorna. Frågan är inte lättbesvarad för denna uppsats då mina val av skriftliga källor rör sig på ett plan långt över den arkeologiska empirin med hasselnötter och fragmentariska bitar av klädedräkter, jag anser mig därför inte ha tillräcklig grund för att verifiera min hypotes, den är således falsifierad.

Trots att hypotesen är falsifierad anser jag inte att frågeställningen nödvändigtvis behöver besvaras med ett ”nej, det går inte”. Tvärtom, om man tänker sig ett hypotetiskt exempel där den gravlagda i Mammen i gravgodset skulle ha haft personliga tillhörigheter som kunde tolkas som att den gravlagda istället för hedning eller kristen var muslim, skulle situationen vara en sådan att den arkeologiska verkligheten stod i en skarp kontrast till bilden som ges i de skriftliga källorna. Nu visar istället gravgodset och symboliken i dessa att både den gravlagda i Ladby skeppet och graven i Mammen kan användas för att, om än blygsamt, verifiera de skriftliga källorna.

Min tredje frågeställning var; *Kan man utifrån de skriftliga källorna förklara symbolik i gravsättningen av Ladby skeppet samt Mammenmannen?* Min hypotes baserad på min förförståelse var; *Symbolik i gravsättningen kan förklaras utifrån de skriftliga källorna.*

Min metod där jag har valt en diskursanalys där jag letat efter specifika uttryck i de skriftliga källorna för att belysa det arkeologiska materialet har som metod varit korrekt och användbar, men de skriftliga källor jag har valt för denna uppsats har inte haft den information jag har sökt för att jag ska kunna verifiera min hypotes, för denna uppsats är således hypotesen falsifierad.

Symboliken i gravarna kan med hjälp av de skriftliga källorna endast förklaras i ett övergripande sammanhang, och de skriftliga källorna fungerar som en bakgrund genom att ge en kronologisk och politisk ram som kan användas för att förklara uppkomsten av den hedniska skeppsbegravningen i Ladby, och den kristna kammargraven i Mammen. Men för att förklara symbolik är de skriftliga källor jag valt inte tillräckliga, frågan jag ställde kan därför besvaras med ett nej, det går inte att utifrån de skriftliga källorna förklara symbolik i gravsättningen av Ladby skeppet och Mammenmannen. Sammanfattningsvis kan jag avsluta med ett citat; den information vetenskapen har fått genom arkeologiska utgrävningar i Ribe och Hedeby kan ställas mot bilden som ges av Rimbert och Adam av Bremen ”*This is the*

simple outline of events provided by the written sources. Archaeology has been able to show that the reality is much more complex." (Clarke & Ambrosiani 1995: 52).

Min sista frågeställning löd; *Kan man i tolkningen utesluta endera den skriftliga eller materiella kulturen?* En aningen provocerande fråga och utgångspunkten är min sista hypotes; *Uteslutande av endera materiell eller skriftlig kultur är möjlig för att uppnå en tolkning.*

Utgångsläget i denna diskussion är Gestan och Vitans respektive Ladbyfyndet och Mammenmannen. Varför skulle man inom en vetenskap som arkeologin utesluta att lägga in tillgängliga källor i tolkningen? Svaret är att man inte kan göra detta. I denna uppsats har jag försökt föra upp en diskussion, över de enskilda fynden och källorna, och således har mitt problem inte varit att jag har varit tvungen att lyfta mig över de enskilda rostiga spikarna och dendrokronologiska rapporterna, utan snarare att jag har varit tvungen att hålla mig nere, och avgränsa och ytterligare avgränsa mina studieobjekt.

Att jämföra materiell och skriftlig kultur under vikingatiden är ingen enkel uppgift med tanke på det fåtal samtida skriftliga källor som finns och som berör Norden, är det ens fruktbart att göra ett försök? Jag menar att som de subjektiva berättande källor Vitans och Gestans är, blir det också omöjligt att på ett naturvetenskapligt vis fastslå något om källorna.. Med basis av den habitus jag har fått från mina studier och erfarenhet, har jag också tolkat de subjektiva källorna subjektivt.

Den skriftliga och materiella kulturen kompletterar varandra väl, detta är en självklarhet och tolkningen av den materiella kulturen skulle inte ha varit den samma om inte den skriftliga kulturen fanns tillhanda etc. Dock menar jag, att om man ska undersöka exempelvis Ladbyfyndet blir Adams Gesta förvisso en välbehövlig bakgrundshistoria till de politiska skeendena som kan förklara varför gravhögen plundrades, men inte mycket mer. Man kan inte lyfta in Adams Gesta utan tveksamhet in i ett arkeologiskt material. Adams Gesta framstår tydligt som en berättande källa då trovärdigheten i många av de uppgifter han lämnar, framstår som svaga. På samma sätt som de isländska källorna är dåliga primärkällor om vikingatiden blir de istället bra berättande källor från seklerna efteråt då de skrevs. Man kan vrida på de skriftliga källorna, man kan se på dem som kvarlevor från de kristna författare som skrev dem istället för att använda dem som berättande källor, men det arbetssättet fungerar dåligt i min uppsats, således förblir de berättande källor.

Om man vänder på det hela, kan man plocka bort den materiella kulturen från bilden och skapa sig en bild enbart med hjälp av den skriftliga kulturen? Lika mycket som svaret blev ett nej sist, blir svaret det samma även denna gång. Den skriftliga kulturen, i synnerhet med den laddade religiösa symboliken i de två exempel jag valt, blir abstrakt och luddig utan en motpart såvida man inte väljer att undersöka källorna teologiskt. Men likaledes fungerar de bra som berättande källor om kristendomen från sin tid.

Ovan har jag konstaterat att vetenskapen behöver båda delarna för att kunna ge en temporär trovärdig bild av historien. En förvisso föga överraskande slutsats, och hypotesen är falsifierad.

6. Sammanfattande diskussion

I denna uppsats har jag analyserat två arkeologiska studieobjekt, dels skeppsgraven i Ladby från första halvan till mitten av 900-talet, samt en grav i Mammen från andra halvan av 900-talet, båda gravarna har stormän gravlagda men stormän av en skild typ, vilka jag efter min analys har valt att benämna som "krigaren" i skeppsgraven från Ladby och "politikern" i kammargraven från Mammen, med en grund i min tolkning och gravgodsets symbolik. Jag ställde dessa två arkeologiska studieobjekt mot varandra och fick genom komparationen vad jag har kallat en materiell kultur. Som en motpart till den materiella kulturen har jag ställt den skriftliga kulturen, denna fick jag fram genom att ställa två skriftliga källor mot varandra. Den första skriftliga källan var helgonbiografin *Vita Ansgari* från 800-talet som beskriver ärkebiskopen Ansgars liv, och även innehåller uppgifter om hans missionsverksamhet i norra

Europa. Den andra skriftliga källan var kyrkohistorieverket *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* från 1000-talet skriven av prästen Adam av Bremen. Syftet med en komparation mellan den materiella och skriftliga kulturen var för att se om de samspelade eller kontrasterade med varandra. Resultatet av min studie var att de samspelade med varandra, främst på grund av de avgränsningar jag gjorde samt genom min diskursanalys, där jag specifikt letade efter uttryck i mina valda skriftliga studieobjekt som kunde användas för att belysa de arkeologiska studieobjekten, för att få ett svar på mina frågeställningar. Genom denna uppsats har jag visat att de skriftliga källor jag har analyserat, har varit användbara för att användas som belysande källor och för att ge en kronologisk, politisk, och till viss del en religiös bakgrund till det arkeologiska materialet i uppsatsen.

Att använda sig av skriftliga källor för att belysa arkeologiskt material är en hel vetenskap i den historiska arkeologin som främst fokuserar på medeltid till nutid. Att som i denna uppsats använda sig av skriftliga källor för att belysa symbolspråket i vikingatida gravar har visat sig vara svårt då de skriftliga källorna rör sig på ett helt annat plan än den arkeologiska empirin.

Jag anser att min valda metod där jag använde mig av en hypotetisk-deduktiv metod och dessutom ställde hypoteser som grundade sig på min förståelse var korrekt, däremot hade mina valda studieobjekt inte tillräckligt många beröringspunkter för att göra resultatet av komparationen särskilt fruktbar. Det enda resultatet av komparationen var att jag kunde visa att mina valda arkeologiska studieobjekt kunde, om än blygsamt, användas för att verifiera de skriftliga källorna, och de skriftliga källorna kunde användas för att belysa det arkeologiska materialet. Då jag i min primära frågeställning specifikt ställde frågan om den materiella och skriftliga kulturen samspelade eller kontrasterade med varandra lyckades jag också besvara min frågeställning. För framtida studier skulle det vara intressant att använda sig av samma metod och tillvägagångssätt, men att pröva en komparation på en materiell och skriftlig kultur som jag har fått fram genom studieobjekt som har fler beröringspunkter. Att hitta ett sådant material är förvisso relativt enkelt om man söker sig till ett yngre material, till exempel under medeltid då de skriftliga källorna är flertaliga, men för förhistorisk skandinavisk arkeologi låter det sig inte göras lika enkelt, på grund av bristen på inhemska skriftliga källor, samt källor som behandlar Skandinavien i en eller annan form, frågan som onekligen måste ställas är således om metoden är användbar inom skandinavisk förhistorisk arkeologi?

Genom typologi, morfologi, dateringsmetoder etc. har man inom arkeologin som vetenskap utvecklat metoder med vilka man kan skapa tolkningar och uppfattningar om förhistoriska kulturer utan att använda sig av skriftliga källor, vilket är en nödvändighet i de fall då man inte har tillgång till skriftliga källor, till exempel under skandinavisk bronsålder. I de fall man har tillgång till skriftliga källor som kan användas som ett belysande material, vilket har varit fallet i min uppsats där båda gravarna har haft en geografisk närhet till omskrivna händelser samt har kunnat dateras till 900-tal, är min åsikt att man också bör använda sig av dessa. Den problematik de skriftliga källorna för med sig genom hermeneutikens fallgropar med subjektiva tolkningar kan dock undvikas genom att som metod låta de skriftliga källorna ha en betydligt mer undanskymd roll än vad som har varit fallet i denna uppsats, och fortsatt låta arkeologisk empiri vara basen i en tolkning.

7. Litteraturförteckning

7.1 Trycka källor.

Adam av Bremen. Sahlin, B (red). *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar.* Stockholm 1984

Ambrosiani, B. Clarke, H. *Towns in the viking age.* London 1995

Andersen, H. *Dendrokronologisk datering af Mammengraven. Ingår i; Iversen, M (red).* *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991

Andrén, A. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna.* Stockholm 1997

Andrén, A. *Dörrar till förgångna myter, en tolkning av de gotländska bildstenarna. Ingår i; Andrén, A (red).* *Symposier på Krappesborg 1. Medeltidens födelse.* Lund 1989

Bischoff, V & Jensen, K. *Ladby II. The ship. Ingår i; Sørensen, A C (red).* *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age.* Roskilde 2001

Blom, K A. *Medeltidens Lund.* Lund 1999

- Crumlin-Pedersen.** *Aspects of Maritime Scandinavia AD 200-1200.* Roskilde 1991
- Dahlgren, S. Floren, A.** *Fråga det förflutna.* Lund 1996
- Ekenberg, A.** "Ansgars liv" som helgonbiografi. **Ingår i; Hallencreutz, C F. (red).** **Odelman, E. (red).** *Boken om Ansgar.* Stockholm 1986
- Ekman, S, Thullberg, P. Åmark, K (red).** *Metodövningar i historia 1. Historisk teori, metod och källkritik.* Lund 1993
- Foote, P & Wilson, D M..** *The Viking Achievement. The society and culture of early medieval Scandinavia.* London 1980
- Gräslund, A S.** *Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont.* Uppsala 2001
- Gräslund, A S.** *Var Mammen-mannen kristen?* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Hagerman, M.** *Spåren av kungens män. Om när Sverige blev ett kristet rike i skiftet mellan vikingatid och medeltid.* Stockholm 1996
- Hansen, E H.** *Nålebinding og brikvævning fra Mammengraven.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Hallencreutz, C F.** *Rimbert, Sverige och religionsmötet.* **Ingår i; Hallencreutz, C F (red).** **Odelman, E. (red).** *Boken om Ansgar.* Stockholm 1986
- Hallencreutz, C F.** *Adam, Sverige och trosskiftet. Det missionsvetenskapliga perspektivet.* **Ingår i; Sahlin, B (red).** *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar.* Stockholm 1984
- Hallencreutz, C F. & Odelman, E.** *Rimbert som ärkebiskop och författare.* **Ingår i; Hallencreutz, C F (red).** **Odelman, E. (red).** *Boken om Ansgar.* Stockholm 1986
- Harrison, D.** *När Sverige inträder i historien.* **Ingår i; Larsson H A (red).** *Boken om Sveriges historia.* 1999 Stockholm
- Helander, S.** "Ansgars liv" och Ansgarsminnet i Sverige. **Ingår i; Hallencreutz, C F. (red).** **Odelman, E. (red).** *Boken om Ansgar.* Stockholm 1986
- Hellmuth Andersen, H.** *Svend Estridsens bidrag til 900-talets historie.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Hägg, I.** *Rangsymboliska element i vikingatida gravar. Hedeby – Birka – Mammen.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Iversen, M .** *Genudgravningen av Bjerringhøj.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Iversen, M & Näsman, U.** *Mammengravens indhold.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991

- Janson, I.** *År 970/971 och vikingatidens kronologi.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Johnson, M.** *Archaeological Theory. An Introduction.* Oxford 1999
- Leth-Larsen, B.** *Mammenlyset.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Moreland, J.** *Archaeology and Text.* London 2001
- Munksgaard, E.** *Kopien af dragten fra Mammengraven.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Myhre, B.** *Theory in Scandinavian archaeology since 1960: a view from Norway.* **Ingår i; Hodder, I (red).** *Archaeological theory in Europe : the last three decades.* London 1991
- Näsman, U.** *Grav og økse. Mammen og den danske vikingetids våbengrave.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Nyberg, T.** *Stad, skrift och stift. Några historiska inledningsfrågor.* **Ingår i; Sahlin, B (red).** *Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar.* Stockholm 1984
- Olsen, B.** *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning.* Oslo 1997
- Opedal, A.** *De glemte skipsgravene. Makt og myter på Avaldsnes.* Stavanger 1998
- Roesdahl, E.** *The Vikings.* London 1991
- Rimbert. Hallencreutz, C F (red). Hållander, T (red).** *Boken om Ansgar.* Stockholm 1986
- Sahlin, B (red).** *Sidan 246 och 267 i; Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar.* Stockholm 1984
- Sawyer, B & Sawyer, P.** *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation circa 800-1500.* Minnesota 1993
- Schødjt, J P.** *Norgle overvejelser over begrebet "Religionsskifte" med henblik på en problematisering af termens brug i forbindelse med overgangen til kristendommen i Norden.* **Ingår i; Andrén, A (red).** *Symposier på Krapperrups borg 1. Medeltidens födelse.* Lund 1989
- Skovgaard-Petersen, I.** *Konge-småkonger-høvding-vasal. En vurdering af de skriftlige kilder.* **Ingår i; Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Århus 1991
- Steinsland, G.** *Religionsskiftet i Norden, et dramatisk ideologiskifte.* **Ingår i; Andrén, A (red).** *Symposier på Krapperrups borg 1. Medeltidens födelse.* Lund 1989
- Svanberg, F.** *Decolonizing the Viking Age.* Lund 2003
- Sørensen, A C.** *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age.* Roskilde 2001
- Thurén, T.** *Vetenskapsteori för nybörjare.* Stockholm 1991

Thurén, T. *Källkritik*. Stockholm 1997

Walton, P. *Dyes and wools in textiles from Mammen (Bjerringhøj)*. Ingår i; **Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991

Vellev, J. *Bjerringhøjundersøgelsen 1868*. Ingår i; **Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991a

Vellev, J. *Mammenøksens forskningshistorie*. Ingår i; **Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991b

Åmark, K. *Historisk teori, förklaringar och källkritik*. Ingår i; **Åmark, K (red).** *Metodövningar i historia 1. Historisk teori, metod och källkritik*. Lund 1993

Østergård, E. *Textilfragmenterne fra Mammengraven*. Ingår i; **Iversen, M (red).** *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991

7.2 Artikelförteckning

Staecker, J. *The Concepts of imitatio and translatio: Perceptions of a Viking-Age Past*. Ingår i; *Norwegian Archaeological Review*. Vol. 38. No. 1, 2005.

7.3 Bildförteckning

Omslagsbild: *Fra hammer til kors. 1000 år med kristendom. Brytningstid i Viken*. Oslo 1994. Sidan 35.

Bild 1 från: *Fra hammer til kors. 1000 år med kristendom. Brytningstid i Viken*. Oslo 1994, sidan 35. Med mina modifikationer.

Bild 2 från: *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age*. Roskilde 2001, sidan 230.

Bild 3 från: *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age*. Roskilde 2001, sidan 108. Med mina modifikationer.

Bild 4 från: *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age*. Roskilde 2001, sidan 80.

Bild 5 från: *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age*. Roskilde 2001, sidan 97.

Bild 6 från: *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991, sidan 39.

Bild 7 från: *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991, sidan 77.

Bild 8 från: *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991, sidan 57 (A), sidan 60 (B).

Bild 9 från: *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Århus 1991, sidan 152.

